

myntstudier

2021:1 - december

Mynttidskriften på Internet

www.archaeology.su.se/numismatiska

Skedstadsfyndet, skandinaviska imitationer

Bo Gunnarsson

I Skedstad, Bredsättra socken på Öland, gjordes våren 2009 ett spektakulärt fynd av en vikingatida silverdepå med mynt och bitsilver. Vid samma tidpunkt arbetade Brita Malmer med *Den Svenska Mynthistorien, Vikingatiden*. Jag var erbjuden att hjälpa till med att granska vissa delar av manuskriptet, bland annat de som omfattade stampkedjorna. När det kom till Malmers kännedom att man fått in det nya fyndet som gjorts på Öland sa hon omgående att jag borde få uppgiften att stampbestämma de skandinaviska imitationerna. Malmer hämtade upp fyndet till sin arbetsplats på Kungliga Myntkabinetet där jag fick möjligheter att börja titta på mynten. De hade då lagts i påsar och i huvudsak grovsorterats i arabiska, anglosaxiska, tyska och skandinaviska mynt. Den första påsen jag tog upp innehöll ett mynt präglat på fyrkantigt myntämne där jag kunde läsa +ONLAF RX NORMANORV, ett mycket ovanligt norskt mynt från Olav Haraldsson (fig. 16). Fyndet, som senare kom att kompletteras genom efterundersökningar med metalldektektor, omfattar totalt 1189 mynt och därutöver silvertenar och delar av smycken. Under en period var det utställt i receptionen till Kungliga Myntkabinetet innan flytten till Historiska museet. Fyndet och fyndomständigheterna har skildrats i en mycket trevlig och läsvärd liten bok av Eeva Jonsson, *En handelsmans silverskatt* (Jonsson E. 2013). Det norska myntet från Olav Haraldsson har beskrivits i detalj av undertecknad i *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad* (NNUM) 2012:1 (Gunnarsson 2012a). Fyndet som i huvudsak innehåller tyska och engelska

Redaktionellt

Myntstudier utges av Numismatiska Forskningsgruppen (Gunnar Ekströms professur i numismatik och penninghistoria) vid Stockholms Universitet. Ansvarig utgivare och redaktör är Jens Christian Moesgaard. Artiklarna kommer enbart att behandla mynt och därmed relaterad information, d.v.s inte medaljer, sedlar och polletter.

Distribution sker endast i detta elektroniska format (PDF). Artikelmanus och bilder skickas till: jens.christian.moesgaard@ark.su.se

Innehåll

Skedstadsfyndet, skandinaviska imitationer	1
Et nyt dirhemfund fra Ontika, Estland	16
Källvärdet av Östergötlands medeltida depåfynd	21
Myntfynd i Strängnäs stifts- och läroverksbiblioteks samling ..	37
Sancta Colonia präglingar på fyrkantiga plantsar – några tankar och ett nytt fynd från Roes, Grötlingbo socken, Gotland	42
Nyt om ”Kong Olofs Menthus” i Sigtuna	47
Sveriges första jubileumsmynt på omslaget	48

mynt, 58 respektive 32%, har även en relativt hög andel skandinaviska mynt, ca 5%. I fyndet finns ett, för svenska fynd, mycket ovanligt indiskt mynt. Sammansättningen tyder på att depån har samlats ihop under en period på ca 20–30 år (Jonsson E. 2013, 45). När det gäller de skandinaviska imitationerna, som i detalj presenteras i nedanstående katalog, visar det sig att en majoritet kan knytas till Sigtuna genom att de ingår i den stora kedjan 10/11/14/126. Ursprungligen var det två kedjor, kedja 10 och 11 (Malmer 1989) som senare kunde kopplas samman genom ”den felande länken”, ett mynt som Malmer upptäckte i ett fynd från Sandsaunet, Stiklestad i Norge (Malmer 1999). Sigtunakedjan har senare utökats med kopplingar till kedja 14 och senast till kedja 126 (Gunnarsson, 2021) samt till ytterligare enstaka mynt eller länkar, bland annat genom ett nyligen publicerat fynd från Mäetaguse i Estland (Leimus 2019, 210).

Efter Malmers publicering av sitt mycket omfattande forskningsarbete över de skandinaviska imitationerna i *The Anglo-Scandinavian Coinage c. 995–1020* (Malmer 1997) har flera nya vikingatida fynd gjorts i Sverige tillsammans med ett rikt material från det efterundersökningsprojekt som pågått under flera år. Tyvärr har mycket litet av detta ännu publicerats. Även i Danmark har fynd gjorts efter 1997. De skandinaviska imitationerna i 13 av dessa senare gjorda danska fynd har presenterats tillsammans med kortfattade analyser av författaren i tre nummer av *NNUM*; 2013:1, 2014:1 och 2015:1. Fynden från Bornholm har presenterats och analyserats i en doktorsavhandling av Gitte Tarnow Ingvardson (Ingvardson 2021). Det största fyndet, Nørremølle, har tidigare dessutom publicerats i detalj (Ingvardson 2012). I *Myntstudier* 2019:1 presenterade författaren imitationerna i tre finska fynd.

Denna artikel är avgränsad till att presentera de skandinaviska imitationerna i fyndet med någon liten utveckling till några få andra mynt. Presentationen utgörs av en

exemplarkatalog med detaljerade uppgifter om mynten, uppställda enligt systemet för Comm NS 4 och 9 (Malmer 1989; 1997). Bildkatalogen visar i huvudsak mynten med nya stampar och stampkombinationer men även ytterligare några mynt som bedöms som intressanta i fyndet. Figurbeteckningarna med siffror avser exemplar- och bildkatalogerna medan figurbeteckningarna med bokstäver gäller figurerna i texten. Fotografering av mynten, som många gånger har varit svårt eftersom många är kraftigt böjda, har gjorts av författaren. Till detta kommer en kortfattad analys. För att göra denna komplett krävs tillgång till hela fyndmaterialet vilket får bli en uppgift då fyndet i framtiden presenteras i sin helhet. Fyndet återfinns under diarienummer 711-704-2009.

Skedstadsfyndet är anmärkningsvärt då det innehåller mynt slagna med totalt 11 nya, inte tidigare registrerade stampar. Två av de nya frånsidorna, **a** (fig. 4) och **c** (fig. 11), är kopplade till åtsidor attribuerade till Sigtuna. Till Sigtuna förs även **A.d** (fig. 17, BG836) som är slagen på fyrkantsplants och med inskrifter som tveklöst tillhör sigtunastilen. Mynten **B.e** (fig. 18, BG787) och **C.f** (fig. 19, BG820) bedöms vara danska. Myntet **D.g** (fig. 20, BG755) av typen Last Small Cross har en till synes reguljär engelsk åtsida med en frånsida med retrograd inskrift där det går att läsa, om än svåräst: +BRVNTAT MO LINCOL. Bruntat som myntmästare är endast känd från Lincoln han var verksam under flera mynttyper både för Æthelred II och Knut den store (Jonsson & van der Meer 1990, 81). Frånsidans slarvigt skurna stamp pekar mer på att det är en efterpräglings, dock oklart var den är präglad. Något mynt med retrograd inskrift finns inte upptagen hos Mossop och inte heller den aktuella åtsidesstampen (Mossop 1970, Plate XXII:1-24). I fyndet ingår även flera mynt slagna med tidigare kända stampar men i form av nya stampkombinationer. En av dessa är en koppling till en irländsk åtsida med Sihtrics namn (Hildebrand 1881, 490, nr. 97).

Sigtuna

De skandinaviska imitationerna i fyndet domineras av mynt från Sigtuna. Två tillhör kedja 1, den klassiska kedjan som till största delen innehåller läsbara mynt i Olofs namn. Ett av dessa är det omdebatterade myntet i figur 2, med inskriften Sceut Moneta som enligt vissa hypoteser skulle kopplas till Olofs tillnamn "skattkonung" (Malmer 2010, 24). 23 mynt ingår i de två ursprungliga sigtunakedjorna 10 och 11 (numera kedja 10/11/14/126) och ytterligare 3 mynt i det något senare sigtunakedjorna 141 och 142. Utöver dessa finns ytterligare 15 mynt som tillskrivs Sigtuna enligt Malmers klassning i SMH, däribland tre stampidentiska exemplar av 9.259.1499. Av dessa totalt 41 mynt är 20 slagna på fyrkantigt myntämne. Därutöver finns det två opräglade fyrkantsplantsar i fyndet.

Mynten i kedjan 10/11/14/126 är mycket väl samlade inom en begränsad del av kedjan som framgår av stampdiagrammet i figur A. Den nya fransidesstampen **a**, nämnd

ovan har tillkommit och dessutom den nya stampkombinationen 4.258.625 (fig. 5). Med två undantag är de kopplade till varandra med högst en mellanliggande stamp (fig. B). Dessutom finns det i tre fall (varav ett osäkert på grund av dålig prägel) två mynt från samma stampkombination. Det mynt som knyter kedja 10 till Sigtuna är 4.21.87, med de fullt läsbara inskrifterna: +OLFAF ON SIDEI/+THREGR ON SIT. Ursprungligen fanns det inget läsbart mynt i kedja 11 utan den tillskrevs Sigtuna genom de stilmässiga likheterna och den stora mängden mynt präglade på fyrkantiga myntämnar. Senare kopplades kedjorna samman genom den "felande länken" och dessutom har en läsbar fransida, 9.1122, med inskriften +DS:TAN MΩO SIHT stampkopplats till kedjan. I fyndet ingår ett exemplar av 4.21.87, slaget på fyrkantig plants och perforerat (fig. 1). Myntet har ett påtagligt slitage som tyder på att det har brukats som smycke under en relativt lång tid. Att mynten ligger väl

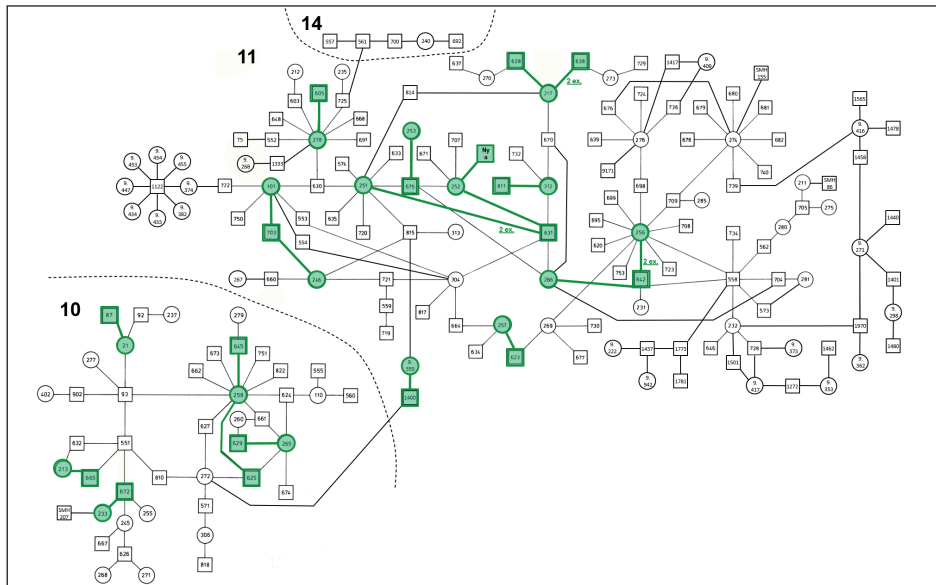

Fig. A. De gröna markeringarna visar mynten från fyndet plottade i den version av sigtunakedjan som återfinns i SMH. Syftet med bilden är att ge en översikt och inte detaljinformation om stampnumren. För detaljinformation hänvisas till Malmer 2010.

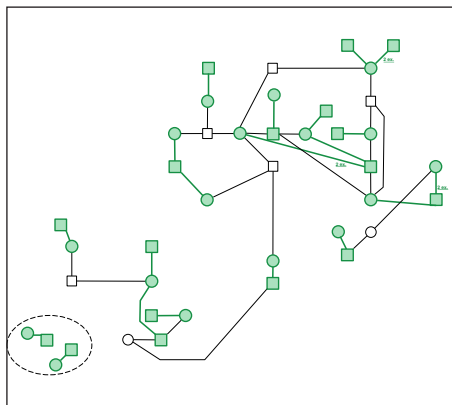

Fig. B. En schematisk bild baserad på ovanstående som visar hur alla mynten utom två ligger samlade med högst en mellanliggande stamp.

samlade inom stampkedjan skulle kunna ha en förklaring i att de var präglade under en mycket begränsad period och att de hållits samman från mynthusen tills de hamnade jorden i Skedstad. Det som talar emot detta är att mynten bär tydliga spår från handel. Förutom att flertalet av mynten har många täljor/pecks, i några fall över 30 st, så är de flesta kraftigt böjda och nära hälften har en kvarstående böjning på 45° eller mer (markerade i kolumn 9 med +). Istället pekar det på att utmyntning i Sigtuna under en period varit stor och att det samtidigt varit frekventa kontakter mellan Öland och Roslagen. De många mynten på fyrkantiga myntämnen och även att det förekom omyn-tade ämnen i fyndet kan också vara ett stöd för hypotesen om en omfattande myntning under en period. Sigtunakedjorna 141 och 142 är representerade med tre mynt i fyndet. Kedjorna, som innehåller imitationer med förebild från Knut den stores Quatrefoil vilka började präglas i England ca 1017, är senare än kedja 10/11/14/126 där denna typ saknas. De två kedjorna tillhör de större med 35 respektive 16 stampar och den låga representationen av mynt i fyndet från dessa bekräftar också ovanstående antagande

med intensiv myntning och frekventa handelskontakter under en begränsad period. Bland sigtunamynten finns även ett exemplar av de ovanliga bysantinimitationerna, 4.403.903 (fig. 6). Endast ett exemplar av myntet är sedan tidigare registrerat av Malmer. Myntet är en singel, det vill säga det finns endast två stampar. Att det bedöms tillhöra Sigtuna beror på att stamparna är mycket snarlika ett par andra stampar som är stampkopplade till kedja 10 (4.402.902).

Lund

Fem mynt i fyndet ingår i den stora och komplexa kedja 105. Det som är anmärkningsvärt är att tre av dessa mynt har nya, inte tidigare publicerade, stampkombinationer. Kedjan har sedan den publicerades av Malmer 1997 utvecklats kraftigt, både i form av nytillkomna stampar och kopplingar till andra kedjor men också genom att vissa delar omdefinierats till att vara reguljära engelska präglingar (Gunnarsson 2009a; 2019; 2020c). Med alla ändringar som successivt har tillkommit innebär det att ett aktuellt, uppdaterat stampkedjediagram för närvarande saknas. De nya kopplingarna illustreras därför endast schablonmässigt i figurerna C och D, dels i det ursprungliga stampkedjediagrammet (Malmer 1997) samt i en förenklad bild baserad på det senaste tillägget till kedjan som undertecknad har publicerat (Gunnarsson 2020c). Mynten som tillhör kedja 105 är utspridda i helt olika delar av kedjan och är inte sammanhållna som i sigtunakedjan. De tre nya stampkombinationerna 9.508.1758 (fig. 12), 9.620.1875 (fig. 14) och 9.115.1766 (fig. 8) återfinns i var och en av de delar som benämns kedja 105 del B, C respektive D.

Myntet 9.116.1199, med myntmästaren Thorsteinn och myntorten York, som ingår i kedja 105A (ej illustrerad i figuren) bedöms vara en reguljär engelsk prägling enligt senare forskning (Gunnarsson 2019). I samma artikel för författaren fram att Asketill skulle kunna vara en av Lunds dominerande namn-

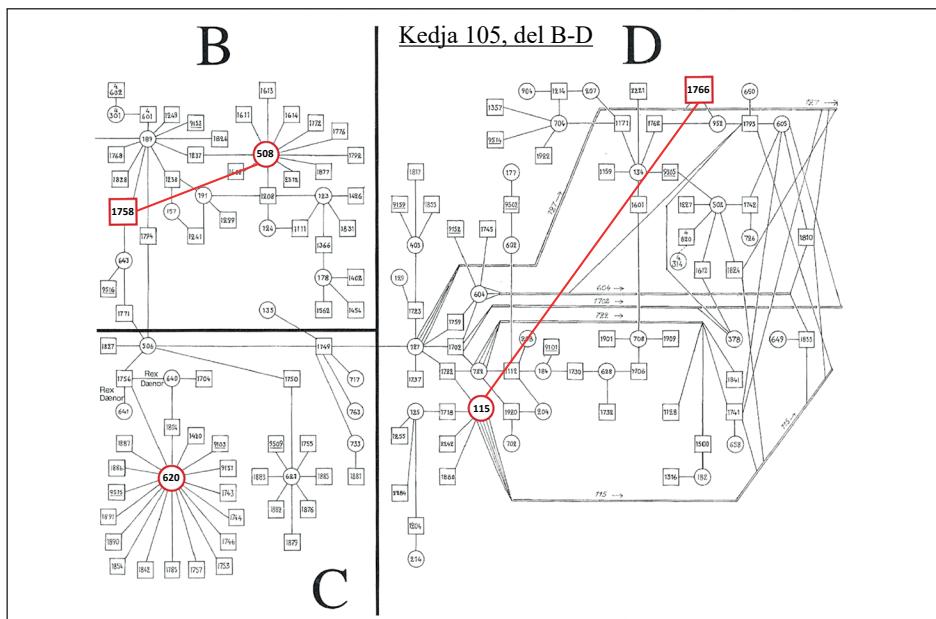
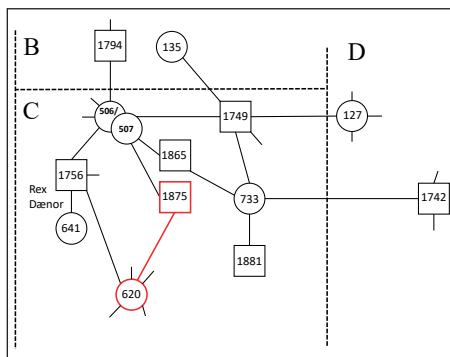

Fig. C-D. Det tre nya stampkombinationernas placering i kedja 105. För myntet 9.620.1875 (fig. 14) visas i figur C åtsidesstampen i den ursprungliga kedjan och i figur D hur frånsidesstampen kopplas ihop med det tillägg som författaren publicerat .

givna myntmästare runt millennieskiftet år 1000. I kedja 105's tidigare del (ej avbildad i diagrammet ovan) finns sju frånsidesstamplar i Asketills namn men märkligt nog även en med koppling till åtsidan 9.115 som nämns ovan och då en betydligt senare del av stampkedjan. I fyndet finns två mynt med Asketill som myntmästare, ett av dessa, 4.216.606 (fig. 3), med frånsidesinskriften +OSCTL MO LVND ingår i den delen av kedjan med en koncentration av Asketill-stampar som nämns ovan. När *The Sigtuna Coinage* publicerades tillhörde myntet kedja 5 som då bedömdes vara en sigtunakedja. I samband med ytterligare forskning upptäcktes en koppling som innebar att den blev en del av kedja 105. Det andra myntet, 9.155.1141 (fig. 10), med frånsidesinskriften +ESCTL M'O LVND ingår i en 3-länk där även den andra frånsidan har Asketills namn. Det skulle inte vara osannolikt att 3-länken på sikt stampkopplas till kedja 105.

I fyndet ingår två danska mynt som inte går in under begreppet imitationer, dels Knut Hbg 49, Viborg och dels Hbg 51, Hedeby. Myntet med de nya stamparna C.f (fig. 19) har en bokstavsform för S som är mycket speciell. Samma form kan man även se på Hbg 49 i figur 23.

I fyndet ingår en av de ovanliga Agnus Dei-imitationerna, 9.556.1657 (fig. 13). Myntet är brutet i tre delar som vid grov-

sorteringen hade sorterats i olika påsar. Vid stampidentificeringen konstaterades att de tre fragmenten hörde till ett och samma mynt. Endast ett mynt med den aktuella stampkombinationen är känt sedan tidigare och kommer från ett fynd i Rossvik, Nora socken i Ångermanland. Myntet ingår i stampkedja 153 som Malmer i Comm NS 9 placerat under "North", d.v.s. Sigtuna (Malmer 1997, 53). I kedjan finns en stamp kopplad till Agnus Dei-åtsidan 9.556 med inskriften +PVL MO SIHTVN (9.5802). I SHM har Malmer ändrat attribueringen av kedjan till att vara dansk (Malmer 2010, 60). Det troligaste scenariot är dock att det handlar om en stamptransport mellan mynthusen och att kedjan är fiktiv.¹

Helmetmästaren, kedja 136- både Lund och Sigtuna?

Fyra åtsidesstamper i fyndet har sin förebild från Helmet-typen som präglades i England ca 1003–1009. De flesta skandinaviska Helmet-imitationernas åtsidor är mycket välgjorda och så stilmässigt lika varandra att man bedömer att stamparna har tillverkats av en och samma person, "Helmetmästaren" (Malmer, 2010, 59–60; Dolley, 1981). Troligtvis har det funnits ett stampskärarcentrum i Lund där Helmetmästaren varit verksam och därifrån har stamper distribuerats till både mynthusen i Lund och Sigtuna. Alla åtsidorna har läslig omskrift och bär Æthelreds namn. Även i Dublin finns det välgjorda Helmet-imitationer som stilmässigt ligger nära de skandinaviska. Michael Dolley har fört fram att en irländsk Helmet-kopia har varit modell för de stamper som Helmetmästaren tillverkat (Dolley 1981, 92). Totalt finns det sex mynt i fyndet, två stampidentiska par, dels 9.504.1829, kedja 121 attribuerad till Lund och dels 4.311.801, kedja 24, Sigtuna. Ovan, i den stora sigtunakedjan finns ett mynt, 4.312.811, och likaså ett i kedja 105 med den nya stampkombinationen 9.508.1758 (fig. 12). Till åtsidesstampen 9.508

har, efter att Comm NS 9 publicerades, kedja 22 samt en 5-länk stampkopplats vilket bildar ett komplex med hela 14 helmetstamper (Gunnarsson 2009a, 84-85). I fyndet finns även en irländsk Helmet med Sithrics namn och myntmästaren Car i Dublin (fig. 22). I flera fall ser man att just Helmet-stamparna förekommer i kedjorna utan till synes logisk placering. Generellt sett är Helmet-imitationerna ovanliga. Vid en snabb översyn i Comm NS 9 visar det sig att det finns ca 400 åtsidesstamper av typen Long Cross registrerade, av Last Small Cross och Quatrefoil ca 80 vardera medan Helmet endast har 12 registrerade åtsidor. Detta ger en entydig bild av hur ovanlig Helmet-typen är i materialet. Att majoriteten av alla Helmet-stamper är tillverkade av Helmetmästaren pekar på att produktionstiden var relativt koncentrerad.

En av de största kedjorna efter den danska kedja 105 och den kombinerade sigtuna-kedjan är kedja 136. Även här har kedjan utökats efter att SMH publicerades genom en stampkoppling till kedja 131 (Gunnarsson 2012b). I skedestadsfyndet ingår tre mynt från kedjan, placeringsmässigt helt separerade från varandra. Kedjan är komplicerad och det finns inget entydigt svar på var mynten är präglade. Malmer uttrycker i SMH om kedjans ursprung att det finns en viss övervikt för Sigtuna (Malmer 2010, 64). Samma indikation förs fram av undertecknad i ovanstående artikel. Det som dock gör det tveksamt att det handlar om Sigtuna är det mycket speciella myntet 9.764.1972 (SMH A16) med en åtsida som avbildar en krönt kung med både svärd och spira (fig. 15). Det är oklart varifrån förebilden till stampen har hämtats, det finns inga likheter i varken den anglosaxiska eller tyska samtida myntningen. Tukka Talvio har fört fram att man möjligtvis skulle kunna uttyda Hardeknot ur den förvirrade inskriften (Taltvio 2001). Malmer utvecklar resonemanget baserat på

1 Fiktiv stampkedja, se Gunnarsson 2019, 124.

de då, enda två kända fyndproveniensenra innehållande mynt av typen. Fynddateringarna som i båda fallen ligger senare än Knut den stores dödsår 1035 skulle kunna passa samman med att myntet tillhör Hardeknut som kung i Danmark 1035–1040 (Malmer 2002). Skedstadsfyndets *t.p.q.* på 1029 förkastar dock denna hypotes. Samtidigt skriver Malmer att kedja 136 tycks vara färdigbildad redan i början av 1020-talet. Hardeknut, född senast ca 1020, hade i Danmark ställning som medregent till sin far och det finns flera exempel på mynt där hans namn förekommer långt innan faderns död. Så oavsett om Talvios tolkning av den svårlästa inskriften är korrekt kan kedjan dateras till 1020-talet. Med både influenser från Sigtuna och möjliga kopplingar till Hardeknut och Danmark så är författarens bedömning att även denna stampkedja är fiktiv med en del från Sigtuna och en annan från Lund och där en eller flera stampar har använts i båda mynthusen. I fyndet finns två mynt slagna med samma åtsidesstamp men två olika fransidesstampar, 9.281.1286 och 1297. Det finns inga ytterligare kopplingar till dessa stampar så de bildar tillsammans en 3-länk. Åtsidesstampens porträttstil är mycket lik ett mynt som ingår i kedja 136 men det går inte på grundval av detta påstå att mynten tillhör kedjan. Återigen tillbaka till SMH och Malmers avslutning beträffande kedjan; ”Kedjans vittförgrenade komplexitet gör att den vore värd en särskild studie” (Malmer 2010, 64).

Övriga mynt

En ny frånsida, **b**, kopplad till åtsidan 9.119 finns i fyndet (fig. 9). Både den tidigare och den nya frånsidan anger myntmästaren Godleof och myntorten Stamford. Att myntet tagits upp som en skandinavisk imitation av Malmer måste bero på att porträttet påminner om de skandinaviska mynten. Det finns flera

exempel från reguljära engelska präglingar där porträtten är mindre skickligt utformade, bland annat från Lincoln, exempelvis Mossop (1970) Plate X:29, XIII:14, 16. Myntmästaren Godleof finns på flera andra mynttyper från Stamford och det står när till hands att omvärdera stamp 9.119 med sina två frånsidor i myntmästarens till att vara reguljära engelska präglingar (Jonsson & van der Meer 1990, 103). Malmer har med ytterligare två mynt i Comm NS 9 med Godleof, Stamford i frånsidans inskrifter. Alla tre mynten är katalogiserade som singel, det vill säga, inga andra kopplingar utan endast ett stamp-par per mynt fram tills den nya kombinationen ovan. Ett av de andra mynten hos Malmer, 9.118.1155, har en åtsidesbild som tveklöst är graverad av samma person som gjort stampen 9.119. Det som är intressant är att det i fyndet finns ytterligare ett mynt med en stamp från Stamford i myntmästarens namn, kombinerad med åtsida för kung Sihtric i Dublin (fig. 21). I samband med att denna artikel skrevs och den närmare granskning som gjordes av materialet, visade det sig att det irländska myntet var slaget med samma fransidesstamp som för myntet 9.118.1155. Två nya 3-länkar med Godleof-stampar kan konstateras och genom den nu bekräftade kopplingen till irländsk myntning får de tillsvidare kvarstå som imitativa präglingar men med då med större sannolikhet att vara irländska. Det finns flera exempel på stamptransporter mellan engelska myntorter och Dublin, bland annat från York, Lincoln, London och Winchester (Dolley, 1966, Plate I:6, plate II:38-40). Förutom de två irländska imitationerna som redan nämnts finns det ytterligare sex Hiberno-Skandinaviska mynt i fyndet.² Av de totalt åtta mynten är sex, varav en är klippt till en halvpenny, av typen Long Cross, en av typen Helmet, samt en Last Small Cross. Samtliga mynt tillhör Dolley, Phase I (Dolley 1966, 119 ff).

2 Jonsson E. (2013) anger sju mynt.

Ett mynt av typen Crux, 9.16.1018 (fig. 7) har en frånsida som ser ut att skilja sig från den bild som finns presenterad i Comm NS 9. Textens placering i relation till korset ser ut att vara annorlunda. Vid en detaljgranskning ser det dock ut att bero på att frånsidan har präglats med två slag och att stampen vridits mellan dessa. Det norska myntet från Olaf Haraldsson som ingår i fyndet har som redan nämnts beskrivits i detalj och behandlas inte närmare här.

Som avslutning kan också nämnas att fyndet innehåller tre så kallade "Nordiska mynt". Dessa är präglade innan de engelska mynten blev förebilder inom den skandinaviska myntningen. Av mynten, som inte beskrivs närmare här är två av typ KG9b och ett av typ KG11 (Malmer 1966).

Sammanfattning

Skedstadsfyndet uppvisar anmärkningsvärt många nya, inte tidigare registrerade stampar och stampkombinationer. Sigtunamaterialet domineras av en stor grupp mynt som ligger väl samlade i den stora kedjan 10/11/14/126. Ett troligt scenario som framkommer är att myntningen i Sigtuna varit mycket intensiv under den period som representeras av den delen i stampkedjan varifrån mynten kommer. Även den stora andelen mynt slagna på fyrkantiga myntämnen ger stöd åt en intensiv myntning. Perioden har varit samtida med Helmetmästarens relativt korta verksamhet och vars stampar har distribuerats samtidigt till Lund och Sigtuna.

Motsvarande den kortfattade analys som är gjord här skulle även vara intressant att göra för andra fynd för att se om mönstren sammanfaller eller ger andra bilder.

Exemplarkatalog

Kolumnerna i katalogens tabell följer i huvudsak uppställningen som återfinns i Comm NS 4 och 9. Mynten är sorterade efter volym (4. respektive 9.) och därefter efter åtsidans stampnummer. För de tre mynt som

ingår i den ännu opublicerade Comm NS 14 tillhandahålls stampnumren av B. Malmer i samband med identifieringen av mynten. De nya inte tidigare registrerade stamparna i fyndet är markerade **A–D** för åtsidor och **a–g** för frånsidor. Dessutom finns en ny stampkoppling till BEH Sihtric 97.

Kolumn:

1. Stampbeteckning enligt Malmer 1989 och 1997 samt uppgifter för Comm NS 14 från Malmer i samband med bestämningen av mynten.
2. Avbildad, fig. nr
3. Singel (S), länk (x-L) eller stampkedja. Ett plustecken (+) efter stampkedjenumret indikerar att kedjan utökas genom det aktuella myntet. S→3-L visar att en singel utökats med det aktuella myntet till att bli en 3-länk.
4. SHM-nummer, (BGxxx)
B. Gunnarsson identitetsnummer samt kommentarer
5. Vikt (g)
6. Mått (mm). Om måttet står inom parentes avser det ett böjt mynt
7. Stampställning (°)
8. Skador, fragment.

e	kantskada
I	ca 7/8 eller ca 95–80%
II	ca 3/4
III	ca 2/3
IV	ca 1/2
V	ca 1/3
VI	ca 1/4
VII	ca 1/6-1/8
9. Pecks, åtsida/frånsida/kant
10. Böjd

0	platt mynt utan spår av böjning
(0)	svagt böjt utan ås
1	1–2 ggr
2	2–3 ggr
3	minst 3 ggr
+	kraftigt böjd, ca 45° eller mer
11. Hål/Spricka, H/V

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
4.8.56		1	SMH 7, (BG734) Rev. dubbelpräglad	1,71	21,2	135	e	1/0	2+	
4.21.87	Fig. 1	10	SMH 50, (BG740)	3,00	17,4x(18,7)	0	---	1/10/8	1+	H
4.51.85	Fig. 2	1	SMH 45, (BG750)	1,85	21,9	300	---	1/1	3+	
4.101.703		11	SMH 557, (BG719)	2,54	17,9x(19,6)	225	---	1/10/4	2+	
4.213.665		10	SMH 83, (BG722)	1,70	18,9x(18,5)	60	---	4/7	3+	
4.216.606	Fig. 3	5	SMH 73, (BG783)	1,28	19,5	135	---	2/6	1+	
4.217.638		11	SMH 89, (BG714)	2,38	20,6	300	---	0/7	2	
4.217.628		11	SMH 88, (BG741)	2,12	21,1x(17,4)	0	---	0/12	3+	
4.217.638		11	SMH 89, (BG782)	1,55	21,5	210	---	3/9	2+	
4.220.685		S	SMH 92, (BG726)	2,55	20,0x(18,1)	225	---	2/14/2	3+	
4.233.672		10	SMH 206, (BG718)	1,44	(20,0)	300	---	3/10	3+	H
4.246.703		11	SMH 104, (BG779)	1,02	19,5	0	---	2/2	3	
4.249.640		21	SMH 201, (BG725)	1,78	19,6	300	---	1/2	2	
4.251.631		11	SMH 177, (BG713)	2,46	20,2	180	---	0/5	2+	
4.251.631		11	SMH 177, (BG738)	2,59	20,3	180	---	0/7	2	
4.252.rev a	Fig. 4	11	-- (BG724)	2,33	16,5x16,5	180	---	0/19/12	3+	V
4.252.631		11	SMH 165, (BG728)	1,66	20,4	90	---	2/6	2	
4.253.675		11	SMH 164, (BG732)	1,54	20,9	195	---	0/5	2	
4.256.642		11	SMH 110, (BG717)	2,10	19,9x19,9	15	---	5/6	3+	
4.256.642		11	SMH 110, (BG835) Rev. dubbelpräglad	2,55	(19,9)x20,4	30	---	3/4/1	3+	
4.257.623		11	SMH 131, (BG729)	2,07	23,0x19,8	90	---	9/6	3	
4.258.625	Fig. 5	10+	SMH 129, (BG739)	2,02	21,8x19,7	105	---	1/1	2+	
4.258.645		10	SMH T1, (BG786)	0,60	8,6x(14,1)	c 135	V	2/2/2	1+	
4.259.622		13	SMH 196, (BG721)	1,66	19,4x(19,4)	135	III	5/12/9	3+	
4.265.629		10	SMH 143, (BG712)	1,80	20,9	30	---	4/16	2	
4.266.642		11	SMH 184, (BG730) Dåligt präglad, rev. osäker	2,30	19,1x18,1	225	---	7/0/6	3	V
4.278.605		11	SMH 357, (BG720)	3,92	21,3x(20,6)	270	---	0/12/3	3+	
4.311.801		24	SMH 519, (BG736)	2,40	20,6	180	---	2/10	1	
4.311.801		24	SMH 519, (BG737)	2,06	20,3	270	---	0/5	1+	
4.312.811		11	SMH 514, (BG735)	1,93	21,3	270	---	2/12	2	
4.403.903	Fig. 6	S	SMH 598, (BG756)	2,34	23,1		---	2/2	(0)	
9.16.1018	Fig. 7	S	-- (BG776) Rev. variant?	1,20	20,0	315	---	6/4	1	
9.115.1766	Fig. 8	105+	-- (BG817) Obv. stamp 115b	1,32	20,6	180	---	0/0	2	H
9.116.1199		105	-- (BG778) Rev. stamp 1199B	1,54	19,4	75	---	0/2	1+	
9.119.rev b	Fig. 9	S > 3-L	-- (BG834)	1,35			---	0/2	1+	
9.155.1141	Fig. 10	3-L	-- (BG788)	1,66	20,3	150	---	1/8	2	
9.257.1482		136	-- (BG716)	1,93	20,9	15	---	9/6	3	H

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
9.259.1499		3-L	SMH 368, (BG731)	3,23	22,1x(21,7)	315	---	1/4	2+	
9.259.1499		3-L	SMH 368, (BG742)	4,09	24,3x23,4	75	---	6/7/1	2	
9.259.1499		3-L	SMH 368, (BG743)	2,49	25,0x23,7	120	---	5/11	3	
9.272.rev e	Fig. 11	141+	SMH T3, (BG819)	1,03	20,0	135	---	0/12	1	V
9.281.1297		3-L	-- (BG744)	1,60	22,1	225	---	5/2	2+	
9.281.1286		3-L	-- (BG780)	1,67	0,6	210	---	2/5	2+	
9.283.1236		141	SMH 240, (BG818)	0,50		180	V1	18/11	1	
9.290.1301		(4)-L	-- (BG745)	2,13	20,9	255	---	0/11	3	
9.331.1428		114	SMH 351, (BG723)	2,27	18,5x18,3	0	---	2/0	2	
9.332.1457		S	SMH 247, (BG727) Ändten	2,61	20,0x(18,9)	0	---	6/0/1	2+	
9.359.1400		11	SMH 160, (BG781) Rev. dubbelpräglad	1,91	20,4	300	---	0/0	0	
9.371.1326		3-L	-- (BG746) Obv. Stamp 371A	2,35	(20,9)	30	---	20/17	3+	V
9.387.1503		S	SMH 254, (BG733)	1,99	19,9	150	---	8/0	1+	
9.410.1279		142	SMH 384, (BG749)	1,80	20,7	60	---	0/16	3	V
9.448.1362		S	SMH 378, (BG715)	1,88	20,0	105	---	5/0	1+	
9.469.1809		4-L	SMH A24, (BG747) Dåligt präglad, rev. osäker	1,38	19,4	(180)	---	0/10	3	
9.504.1829		121	-- (BG784)	1,10	19,9	240	---	1/4	2	
9.504.1829		121	-- (BG815)	1,25	20,0	240	---	1/1	2	
9.508.1758	Fig. 12	105+	-- (BG816)	1,43	20,2	345	---	0/6	2	
9.556.1657	Fig. 13	153	SMH 538, (BG777)	0,91		c 315	3 frag=1	10/6		
9.604.1759		105	-- (BG822) Obv. Stamp 604a	1,33	20,7	240	e	7/10	3+	
9.620.1875	Fig. 14	105+	-- (BG821) Obv. 620b, rev. 1875b Präglad med korroderad åtsidesstamp	1,44	19,8	135	---	0/2	2+	
9.657.1786		136	-- (BG785)	1,82	19,5	150	---	0/6	3	
9.764.1972	Fig. 15	136	SMH A16, (BG748)	1,65	(20,2)	90	---	0/4	1	H
14.301.1841	Fig. 16		(Gunnarsson 2012)	3,09	20,0x(17,7)	270	---	12/5/2	2+	
14.380.1342			(stampnr. enl. uppgift från Malmer)	1,28	17,8	270	---	16/0	3	
14.923.1263			(stampnr. enl. uppgift från Malmer)	0,85	18,6	300	---	1/0	2+	V
--obv A.rev d	Fig. 17		-- (BG836)	2,22	21,2x(18,7)	300	---	3/17/1	2	
--obv B.rev e	Fig. 18		-- (BG787)	1,21	19,6	270	---	9/5	1+	V
--obv C.rev f	Fig. 19		-- (BG820)	1,44	19,5	180	---	2/0	1+	
--obv D.rev g	Fig. 20		-- (BG755)	1,26	19,3	300	---	1/13	2	V
BEH97.9.1155	Fig. 21	S > 3-L	Obv. stamp = BEH Sithric 97	1,32	18,5		---	0/5	(0)	

1 cm

1 cm

1 cm

Fig. 1

Fig. 2

Fig. 3

1 cm

1 cm

1 cm

Fig. 4

Fig. 5

Fig. 6

1 cm

1 cm

1 cm

Fig. 7

Fig. 8

Fig. 9

1 cm

1 cm

1 cm

Fig. 10

Fig. 11

Fig. 12

Fig. 13

Fig. 14

Fig. 15

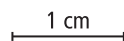
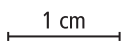
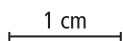

Fig. 16

Fig. 17

Fig. 18

1 cm

1 cm

1 cm

Fig. 19

Fig. 20

Fig. 21

1 cm

1 cm

Fig. 22

Fig. 23

Bildkatalog

Myntens verkliga storlek framgår av exemplarkatalogen.

Förkortningar

Obv.	Obverse, åtsida
Rev.	Reverse, frånsida
t.p.q	terminus post quem, tidigaste möjliga nedlägningsår för ett fynd

Litteraturförteckning

BEH	Hildebrand 1881
Comm NS	Commentationes de nummis saeculorum IX-XI in Suecia repertis. Nova Series. (Se Malmer 1989; 1997)
Hbg	Hauberg 1900
NNUM	Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad
SHM	Den svenska mynthistorien. Vikingatiden (Malmer 2010)

Dolley, M., 1966. *The Hiberno-Norse coins in the British Museum*. London

Dolley, M., 1981. Imitation and Imitation of Imitations: some Problems posed by the non-English Helmet pennies with the name of Ætelræd II. In: *Studies in Northern Coinages of the Eleventh Century*. Copenhagen, 89-111.

Gunnarsson, B., 2009a. Den gäckande kedja 105- spåret av en vikingatida myntunion?. In: C. Ekström, K. Holmberg & M. Wijk, eds. *Samlad Glädje 2009*. Uppsala, 71-89.

Gunnarsson, B., 2012a. Ytterligare ett Olav Haraldssonmynt. *NNUM* 2012:1, 8-13.

Gunnarsson, B., 2012b. Två stampkedjor blir till en- och östliga fynd ger nya ledtrådar. *Svensk Numismatisk Tidskrift* 2012:7, 148-151.

Gunnarsson, B., 2019. York, Lund och myntmästaren Asketill- en ny hypotes om den äldsta delen av kedja 105. In: C. Ekström, B. Gunnarsson & K. Holmberg, eds. *Samlad Glädje 2019*. Uppsala, 117-131.

Gunnarsson, B., 2020c. Irländska Quatrefoil-

imitationer och andra rön kring stampkedja 105 i Lund. *NNUM* 2020:4, 101-107. Gunnarsson, B., 2021. Sigtunamynt i norskt fynd. *NNUM* 2021:1, 45-48.

Hauberg, P., 1900. *Myntforhold og Udmyntninger i Danmark indtil 1146*. Kjøbenhavn.

Hildebrand, B. E., 1881. *Anglosachsiska mynt i Svenska Kongliga Myntkabinetet funna i Sveriges jord*. Stockholm.

Ingvardson, G. T., 2012. Nørremølle – The Largest Viking Age Silver Hoard of Bornholm (Denmark). *The Journal of Archaeological Numismatics* 2, 281-346.

Ingvardson, G. T., 2021. *Vikingskattenes mennesker. Bornholmske sølvskatte som aktører i det økonomiske, sociale, kulturelle og symbolske felt fra ca. 850 - ca.1150*, København.

Jonsson, E., 2013. *En rik handelsmans silver-skatt*. Stockholm.

Jonsson, K. & van der Meer, G., 1990. Mints and Moneyers c. 973-1066. In: K. Jonsson, ed. *Studies in Late Anglo-Saxon Coinage*. Stockholm, 47-136.

Leimus, I., 2019. Mäetaguse, Estland, ett depåfynd från tidigt 1000-tal. In: C. Ekström, B. Gunnarsson, K. Holmberg & M. Wijk, eds. *Samlad Glädje 2019*, 197-212.

Malmer, B., 1966. *Nordiska mynt före år 1000*. Lund.

Malmer, B., 1989. *The Sigtuna Coinage c. 995-1005*. Stockholm (Comm. NS 4).

Malmer, B., 1997. *The Anglo-Scandinavian Coinage c.995-1020*. Stockholm (Comm. NS 9).

Malmer, B., 1999. Felande länk funnen i Trondheim. *Svensk Numismatisk Tidskrift* 1999:5, 100-101.

Malmer, B., 2002. Om svärd, spiror och Kedja 136. *NNUM* 2002:1-2, 3-6.

Malmer, B., 2010. *Den Svenska Mynthistorien. Vikingatiden ca 995-1030*. Stockholm.

Mossop, H., 1970. *The Lincoln Mint c. 890-1279*. Newcastle upon Tyne.

Talvio, T., 2001. Anmälan av B. Malmer, *The Anglo-Scandinavian Coinage c. 995-1020*. *Fornvännen*, 2001:1, 44-46.

Et nyt dirhemfund fra Ontika, Estland

Ivar Leimus

I foråret 2021 dukkede et lille skattefund op i landsbyen Ontika, Ida-Virumaa amtet (fig. 1). Det består udelukkende af islamiske dirhemer, som var blevet spredt af ploven over et område på 30 x 15 m i en dybde af 5–35 cm. Der var ingen spor af kulturlag på stedet eller i nærheden, og der blev heller ikke observeret rester efter en eventuel beholder til mønterne.

I alt blev der fundet 50 hele eller fragmenterede mønter, hvoraf hovedparten (48 stk) var præget under de abbasidiske kaliffer. Skattens yngste mønt er fra 277 AH, hvilket svarer til 890/1 e.Kr. (fig. 2). Skatten må være gemt bort kort tid efter. I 279 AH startede samanide-emirerne nemlig en massiv udmøntning i Centralasien (Album 1988, 70). Allerede kort tid efter omkring 900 var de fuldstændigt dominerende i skattefund i Øst- og Nordeuropa (Kilger 2008, 235–237). Imidlertid er de samanidiske mønter helt fraværende i Ontika-skatten.

I modsætningen til de ældre mønter i skatten, hvoraf hovedparten er præget Bagdad (Madinat as-Salam), bærer de fleste af de

yngre dirhemer navnet Arminiya (fig. 3). Det var betegnelsen for det islamiske armenske emirat, der blev selvstændigt i 271–272 AH, men fortsatte med at præge mønter med kaliffens navn indtil 277 AH. Møntstedet

1 cm

Fig. 2. 'Abbaside, dirhem, Arminiya, 277 AH, fundets slutmønt. Udsnittet viser årstallet (katalog 42).

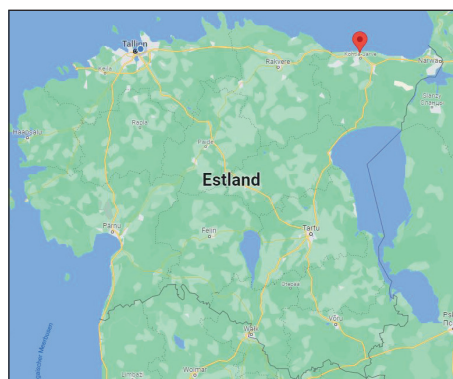

Fig. 1. Kort over Estland med angivelse af fundstedet.

Fig. 3. 'Abbaside, dirhem, Arminiya, 260 AH, hidtil ukendt årstal, mangler hos Vardanyan (katalog 36).

Fig. 4. Hidtil ukendt imitation af 'Abbaside-dirhem, ensidet brakteat (katalog 49).

for alle disse mønter er Barda'a (i vore dages Aserbajdsjan).

Hovedparten af mønterne fra 200-tallet AH (eller mere præcist, fra "Samarra-perioden", 218–277 AH) ser helt fladslidte ud, hvilket gør dem svære at bestemme. Det er

imidlertid ikke resultatet af slid som følge af intens omløb. Af en eller anden grund – sandsynligvis som følge af forpagtning af møntstederne til private – blev der kun produceret få nye stempler i den periode, og man benyttede ofte gamle udslidte stempler til at præge mønter (Ilisch 2007). Derved kom mønterne til at se slidte ud. Derudover indeholder skatten to nyprægede efterligninger i grov stil af abbaside-mønter. De var ikke kendte før fundet af denne skat (fig. 4-5).

En stor del af skattens mønter er fragmenter. Således er 24 stykker (48 %) klippet eller brækket til halve eller andre fragmenter af mere eller mindre regelmæssig form og størrelser. Det skyldes sandsynligvis sølvangel på det pågældende sted og tid. Til sammenligning indeholdt det store skattefund fra Stora Vellinge I på Gotland (2.635 stykker) kun 50 fragmenter (1,9 %) (CNS 1. 2. 38; Jonsson 2006). Denne skat bestod hovedsagligt af gamle abbasidiske dirheme, selvom den først er gemt bort et par årtier efter Ontika-skatten.

Ontika-skattens kronologiske sammensætning viser to koncentrationer, nemlig 180'erne og 260'erne AH (graf 1). 180'erne AH svarer til årene omkring år 800 e.Kr. På det tidspunkt var abbasidernes udmøntningsaktivitet allerede begyndt at falde. Højdepunktet var et par årtier tidligere, i anden halvdel af 770'erne (Noonan 1986, 134–137, 170–171), men det ses slet ikke afspejlet i fundet. Derimod er sammensætningen af Ontika-skatten typisk for fund fra det sene 800-tal. De har ofte en relativ stor andel mønter fra årtierne lige for deres nedlæggelsestidspunkt, men er dog stadig domineret af gamle mønter fra omkring 800 (Kilger 2008, 235).

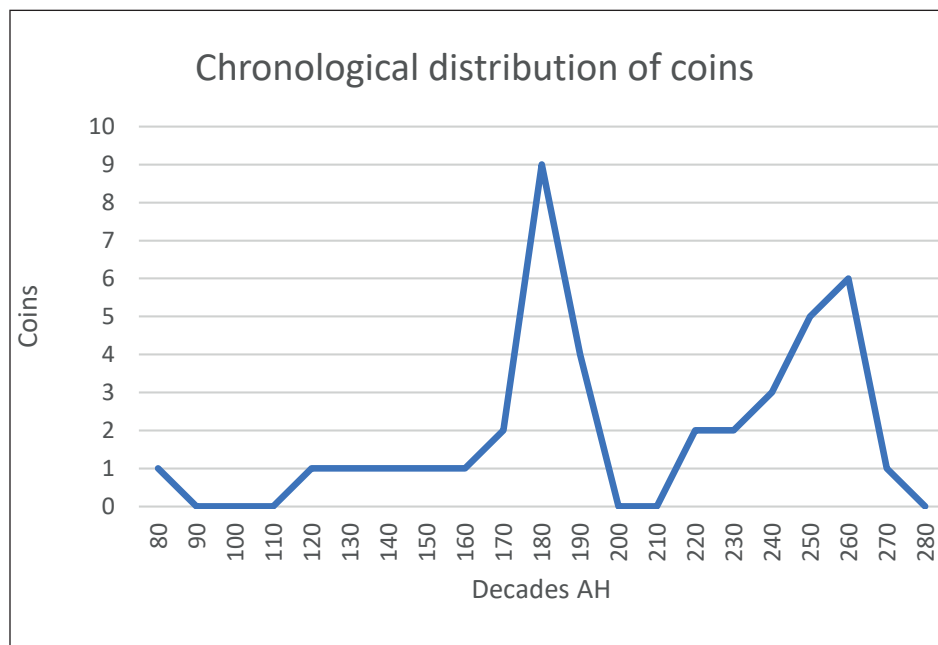
Skatte fra 800-tallet er sjældne i Estland. Der er registreret tre fra første halvdel af århundredet og to fra anden halvdel (Leimus 2007, nr. 1–5). Indtil nu var der slet ingen kendt fra slutningen af århundredet. Denne tidspredning af fundene svarer til det gene-

Fig. 5. Hidtil ukendt imitation af 'Abbaside-dirhem (katalog 50).

relle mønster i hele Nord- og Østeuropa. Der er mange fund fra 860'erne, men fra cirka 875 falder antallet hurtigt. Fra Gotland kendes kun syv fund fra 880'erne og 890'erne, i Polen er tallet to og i Ukraine ligeledes to (Kilger 2008, 232).

Det nye fund er ikke det eneste fra området. Hidtil kendte vi fundene fra Kohtla (tpq 223 = 837/8), Erra-Liiva (tpq 366 = 977/8) og Aa (Leimus 2007, nr. 2, 22, c4) samt det nylige fund fra Vainu (tpq 344 = 955/6), hvis vi kun holder os til vel-dokumenterede fund. Ontika er således det femte dirhemfund fra denne egn. Hvis vi også inddrager 10- og 1100-tallet, kommer vi op på over tyve fund. Denne bemærkelsesværdige koncentration af sølv er sandsynligvis et resultat af den lokale havn Purtses store betydning gennem hele vikingetiden (Kiudsoo 2016, 179–188; Leimus & Kiudsoo 2020).

Graf 1. Ontika-skatten. Kronologisk fordeling af mønterne.

Møntliste

Nr.	Dynasti	Hersker	Møntsted	År AH	Vægt	Bemærkninger	Litteratur
1	Umayyade	ʿAbd al-Malik	?	81	1,40	Klippet-brækket halv	
2	Umayyade	Marwan ibn Muhammad	Wasit	126	2,38	Kantskade	
3	ʿAbbaside	?	al-Kufa	13x	3,03		
4	ʿAbbaside	al-Mansur?	Madinat as-Salam	150	1,44	Klippet halv	
5	ʿAbbaside	?	Madinat (as-Salam?)	156-158	1,79	Brækket halv	
6	ʿAbbaside	al-Mahdi	Madinat as-Salam	168	1,63	Klippet halv	
7	ʿAbbaside	Harun ar-Rašid	Madinat Balch	186	2,77		
8	ʿAbbaside	Harun ar-Rašid	Madinat Balch	188	2,66		
9	ʿAbbaside	Harun ar-Rašid	al-Basra	182	2,79		
10	ʿAbbaside	Harun ar-Rašid	Madinat as-Salam	187	2,81		
11	ʿAbbaside	Harun ar-Rašid	Madinat as-Salam	187	1,02	Brækket halv	
12	ʿAbbaside	Harun ar-Rašid	Madinat as-Salam	192	2,82		
13	ʿAbbaside	Harun ar-Rašid	Madinat (as-Salam?)	175-189?	1,62	Klippet halv	
14	ʿAbbaside	Harun ar-Rašid	Madinat (as-Salam?)	175-189?	1,50	Brækket tredjedel	
15	ʿAbbaside	Harun ar-Rašid	al-Muhammadijja	18x	2,78		
16	ʿAbbaside	Harun ar-Rašid	?	180	1,94	Brækket 2/3	
17	ʿAbbaside	Harun ar-Rašid	?	18x	1,30	Klippet-brækket halv	
18	ʿAbbaside	Harun ar-Rašid	?	?	1,15	Klippet halv	
19	ʿAbbaside	al-Amin	Samarkand	195	1,22	Klippet halv	
20	ʿAbbaside	al-Mamun	?	199	1,54	Klippet-brækket 2/3	
21	ʿAbbaside	al-Mamun	?	200	2,29	Stykke brækket af	
22	ʿAbbaside	al-Muʿtasim	Madinat as-Salam	226	2,74		
23	ʿAbbaside	al-Wathiq	?	229?	1,42	Brækket 2/3	
24	ʿAbbaside	al-Wathiq	?	232	1,37	Klippet-brækket halv, slidt	
25	ʿAbbaside	al-Mutawakkil	Madinat as-Salam	237	2,77		
26	ʿAbbaside	al-Mutawakkil	Surra man raʿa	243	1,40	Klippet-brækket halv	
27	ʿAbbaside	al-Mutawakkil?	?	236-240	3,00	Meget slidt	
28	ʿAbbaside	al-Mustaʿin	Marw	249	2,95		
29	ʿAbbaside	al-Mustaʿin?	?	252?	3,50	Slidt	
30	ʿAbbaside	al-Mustaʿin	?	?	2,93	Meget slidt	
31	ʿAbbaside	al-Muʿtazz	aš-Šaš	[251-255]	2,28	Slidt	
32	ʿAbbaside	al-Muʿtazz	?	252	1,63	Klippet-brækket halv	
33	ʿAbbaside	al-Muʿtazz	?	253	2,90	Slidt	
34	ʿAbbaside	al-Muʿtamid	Arminiya	after 256 (250)	2,97	Hybrid med gl. fosidestempel	Vardanyan 101
35	ʿAbbaside	al-Muʿtamid	Surra man raʿa	259	2,72	Slidt, gennemboet; bestemt af Stefan Heidemann	
36	ʿAbbaside	al-Muʿtamid	Arminiya	260	3,16		Vardanyan -

Nr.	Dynasti	Hersker	Møntsted	År AH	Vægt	Bemærkninger	Litteratur
37	'Abbaside	al-Mu'tamid	Arminiya	267	3,49		Vardanyan 103 var, bs. nederst: Bard'a
38	'Abbaside	al-Mu'tamid	Arminiya	267	2,82	Gennemboret	Vardanyan 103
39	'Abbaside	al-Mu'tamid	Arminiya	267	2,58		Vardanyan 103
40	'Abbaside	al-Mu'tamid	aš-Šaš	268	1,83	Brækket halv	
41	'Abbaside	al-Mu'tamid	aš-Šaš	269	3,23	Slidt	
42	'Abbaside	al-Mu'tamid	Arminiya	277	4,07	Slidt	Vardanyan 108
43	'Abbaside	al-Mu'tamid	Madinat as-Salam	?	1,57	Klippet halv	
44	'Abbaside	al-Mu'tamid	?	26x	2,62	Meget slidt	
45	'Abbaside	?	Samarkand	2xx	2,57	Meget slidt, stykke brækket af	
46	'Abbaside	?	?	200-tal AH	2,97	Meget slidt	
47	'Abbaside	?	?	?	1,53	Fuldstændigt slidt, brækket halv	
48	'Abbaside	?	?	?	1,38	Fuldstændigt slidt, brækket halv	
49	Efter-ligning af 'Abbaside				1,98	Brakteat	
50	Efter-ligning af 'Abbaside				1,77	Stykke brækket af	

Dansk bearbejdning: Jens Christian Moesgaard

Referencer

Album, Stephen, *A Checklist of Islamic Coins*, 2. udgave, 1998.

CNS = *Corpus Nummorum Saeculorum IX-XI qui in Suecia reperti sunt*, Stockholm.

Ilisch, Lutz, lagttagelser angående anvendelse af møntstempler under Abbasi-dekalifatets Samarra-periode, *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad* 2007, 101–106

Jonsson, Kenneth, *Stora Vellinge I – skattten i grusgropen*, Myntstudier 2006:4, 18–20.

Kilger, Christoph, Kaupang from Afar: Aspects of the Interpretation of Dirham Finds in Northern and Eastern Europe between the Late 8th and Early 10th Centuries. *Means of Exchange Dealing with Silver in the Viking Age* (Kaupang

Excavation Project Publication Series, bind 2), Aarhus 2007, 199–377.

Kiudsoo, Mauri, *Viikingiaja aarded Eestist. Idasteest, rauast ja hõbedast*, Äripäev 2016

Leimus, Ivar, *Sylloge of Islamic coins 710/1–1013/4 AD. Estonian Public Collections* (Estonian History Museum. Thesaurus Historiae II), Tallinn 2007.

Leimus, Ivar & Mauri Kiudsoo, A new late Viking Age hoard from Estonia, *Arheoloogija un Etnografija* 31, Riga 2020, 62–83.

Noonan, Thomas S., Early 'Abbasid mint output, *Economic and Social History of the Orient* 29–2, 1986, 113–175.

Vardanyan, Aram, *Islamic coins struck in historic Armenia*, bind I, Early 'Abbasid period (142–277 AH / 759–891 AD), Jerevan 2011.

Källvärdet av Östergötlands medeltida depåfynd

Jesper Rönnlöf

När medeltida ekonomiska förhållanden ska analyseras har det inte sällan varit det relativt begränsade skriftliga materialet som ligger som grund för de slutsatser som förs fram av historikerna. De medeltida mynten som jämförelsevis överlever i större antal än i våra dagar får i stället en väldigt begränsad omfattning inom dessa analyser (Grinder-Hansen 1992). Detta material förtjänar att utnyttjas i större grad, men det är samtidigt viktigt att förhålla sig till det på ett källkritiskt sätt. Några av de förhållanden man kan se på är vad dokumentationen kan säga om fyndplats, fyndomständigheter och vilka mynt som fynden innehåller. Det förekommer nämligen i flera fall olika brister i den tillgängliga dokumentationen om myntfynden. Det blir därför viktigt att undersöka kvalitén på fynddokumentationen för att kunna avgöra fyndens förmåga som källmaterial. Det är till exempel möjligt att härleda mycket mer historisk kunskap från dubbelskatten i Skänninge (fynd 28–29), som hittades i en väldokumenterad arkeologisk utgrävning och med alla mynten bevarade i en museisamling, än vad som är möjligt från Kärrsjöfyndet (fynd 1), där både fyndplats, antal mynt och datering är okänt, och där inga mynt alls är bevarade. Det är med andra ord viktigt att en så exakt information som möjligt registreras när ett fynd hittats, samt att mynten blir bevarade eller åtminstone beskrivna i detalj. Med en studie avgränsad till medeltida depåfynd i Östergötland är det just kvaliteten på dokumentationen om fynden jag vill se närmare på med den här undersökningen, som är baserad på min studentuppsats från Stockholm Universitet (Rönnlöf 2020).

Att analysera ett myntfynds källvärde

Denna undersökning har utförts genom att

se på olika aspekter av den dokumentation som finns tillgänglig kring de medeltida depåfynden som har hittats i Östergötland. Här följer en genomgång av vad det är som kommer undersökas i denna studie.

Fyndplatsanalys

En av dessa aspekter av mynten att kolla närmare på är myntfyndens fyndplatser. Hur precist och nära går det att komma till den faktiska platsen där myntfynden hittades och togs upp ur jorden?

Det finns historiska och metodologiska skäl till att förvänta sig att kvalitén av denna information kan variera till en väldigt betydande grad mellan ett fynd och nästa. Den historiska orsaken har sin utgång i att myntfynd i Sverige har dokumenterats sedan slutet av 1600-talet (Malmer och Wiséhn 1982:7) och att kvalitén på den information som eftersöks för den här undersökningens syfte blir påverkat av de olika tidernas strukturer som fanns kring behandling och dokumentation av myntfynd. En generell syn att ha om detta, dock inte helt självklart för varje myntfynd är att dokumentationen blir mer summariskt och sparsamt ju längre bak i tiden mynten hittades och dokumenterades.

Detta leder in till de metodologiska orsakerna. En sådan anledning är utöver äldre tiders behandlingsstrukturer även under vilka omständigheter myntfynden hittas. Under 1900-talet börjas ordentliga arkeologiska utgrävningar utföras där metodologiska, stratigrafiska och andra arkeologiska aspekter kring utgrävningsområdet generellt och fyndplatser specifikt blir mycket mer precis och exakta än fynd från äldre tider då de mer eller mindre alltid hittas av privatpersoner och där kortare beskrivningar senare når myndigheterna. Fynd

som upphittas av privatpersoner fortsätter dock komma parallellt med de fynd som hittas under utgrävningar. Kvaliteten av dessa icke-arkeologiska myntfynd kan skilja sig ganska mycket och är beroende av vem det är som hittar fyndet och vem som står för registrering och dokumentation. Här går det att se att fyndets omständigheter oftast finns beskrivna, det vill säga om de har hittats under plöjning, grävning eller annat jordarbete och så vidare. Däremot blir de vanligtvis betydligt mer summariskt när det ska beskrivas vart exakt på området mynten hittades under utförandet av en sådan aktivitet (Grinder-Hansen 1992; Moesgaard 2006:229; Moesgaard 2015A:23).

Under året 1955 hittades över två tusen mynt i en jordhög i Stockholm av privatpersoner och en efterföljande arkeologisk undersökning. Det intressanta utifrån den här undersökningens syfte är att den jord man sökte i och hittade mynten visade sig komma från en plats flera kilometer bort där grävningsarbete utförts. Med detta fall som ett exempel går det klart att argumentera för att närmare analyser av fyndplatser är något som är väldigt nödvändigt för att stärka myntfyndens källvärde för forskning (Gólabiewski Lannby och Wiséhn 2003:28f).

Inlösen-, accession-, och bevarandeanalys
Tar man sig vidare till nästa ingång till att se på mynten i sig, så är dess bevarandeförhållande något som skulle kunna bidra till dess förmåga att bidra till forskning av mynt. Med detta menas det att man inte längre ser på omständigheter som rör själva upphittandet av mynten utan i stället kollar på flera aspekter kring själva mynten som utgör fynden. Ett logiskt första steg för detta är helt enkelt att ta reda på hur många mynt som hittats i fynden. Likt fyndplatsanalyser är även detta något som generellt är sämre ju längre bak i tiden mynten hittades. Som det kommer synas i den här undersökningen så är det till exempel inte alls ovanligt att

det bland de första fynden kronologiskt förekommer beskrivningar av antalet mynt som sker i beskrivningar med ord snarare än siffror, vilket helt omöjliggör något närmande av ett så exakt antal mynt i fynden (Rönnlöf 2020:7f).

Nästa steg i bevarandeanalysen kan sedan bli att se på hur och till vilken grad dessa fynd sedan inlöstes eller accessionerades till offentliga myntsamlingar. Hur detta fungerade leder delvist tillbaka till de tidigare strukturer som fanns kring behandlingen av myntfynd, specifikt olika inlösenförhållanden sedan myntfynd samlats in i Sverige, vilket skulle kunna vara en viktig del i att diskutera och få förståelse kring varför mynt inlöstes helt, delvist eller inte alls. En kortfattad genomgång av de historiska inlösenförhållanden följer här.

Från år 1684 stod det klart att upphittaren av myntfynd skulle erhålla en tredjedel av myntens metallvärde. Detta oförmånliga erbjudande tros ha lett till att flera mynt och metallföremål såldes privat snarare än att bli inskickade till myndigheterna. Genom en lag från 1734 som fastslogs 1736 ändrades detta. Upphittaren skulle nu i stället ersättas för det fulla metallvärdet med ett tillägg på en åttondel av detta värde. Principen i denna lag är i stort sett densamma idag, men det betalas oftast högre inlösen än bara metallvärdet och tillägget. Med denna ändring uppkom dock nya problem för myndigheterna. Konsekvenserna av de ökade kostnaderna medförde att ännu fler mynt började nekas inlösen, inklusive mynt som ansåg mycket intressanta (Malmer och Wiséhn 1982:9f).

Därefter följer en analys av hur mynten faktiskt är bevarade och tillgänglig för forskningssyften. Utifrån förehavandet om inlösen kan man då gå vidare med att se i vilka samlingar mynten hamnade i och hur lätt det är att identifiera varje enskilt mynt inom dessa samlingar och eventuellt få dem till hands för forskning. För mynt som aldrig inlöstes uppstår uppenbarligen

här ett väldigt problem då dessa mynt i sig i stort sett blir helt förlorade för framtiden. Men som vi kommer se senare är det dock ofta som mynten iallafall mer eller mindre precist blir arkivaliskt beskrivna. Liknande problem kan även falla över mynt som blivit inlösta. Under de äldre tiderna kunde inlösta mynt i samlingar bytas bort eller smältas ner för att kunna införskaffa andra mynt som ansågs mer intressanta. De mynt som samlades in hamnade sedan förmodligen i den systematiska samlingen där myntens proviens förbisågs helt för att i stället samlas efter bland annat länder och regenter. Detta innebär idag att dessa mynt i princip oftast blir omöjliga att spåra. Möjligheten finns även för att mynt försvinner under tiden de behandlas, antingen genom oavsiktligt slarv eller att de förstörs under konserveringsarbetet (Malmer och Wiséhn 1982:9f).

Att kunna få tillgång mynten i sig är såklart den bästa möjligheten till att bland annat kunna undersöka och analysera dess numismatiska information eller annat som kan vara av intresse. Det är dock viktigt att nämna att det utöver detta finns andra sätt som möjliggör en sådan analys. Fotografier, ritningar och beskrivningar av mynten är till exempel hjälpmedel som till olika grader kan ersätta eller komplettera en analys som kräver att man har det faktiska myntet framför sig. Likt dokumentationen av myntfyndens fyndplatser blir det här då en fråga om variation av hur dessa alternativa framställningar av mynten blir.

Syfte och frågeställningar

Syftet för den här undersökningen har varit att öka förståelsen av hur källvärdet hos de medeltida depåfynd som hittats i Östergötland ser ut, vilket avgör deras förmåga till att användas som forskningsmaterial.

Utifrån den föregående bakgrundsbeskrivningen användes följande frågeställningar för undersökningen:

- Hur precist är fynden dokumenterade

gällande fyndomständigheterna? Vilka orsaker kan finnas bakom summariska beskrivningar?

- Hur många av fyndens mynt löstes in eller accessionerades till olika samlingar efter upptäckten? Vilka orsaker kan ligga bakom att vissa mynt inte löstes in?
- Hur mycket av fyndens mynt finns idag bevarade och kan studeras? Vilka orsaker finns bakom varför vissa fynd eller mynt inte längre går att studera?
- Hur ser dokumentationen ut av de mynt som inte finns bevarade hos Kungliga Myntkabinettet eller andra museer?

Metod och material

Källan för den största delen av den här undersökningen har varit landskapsinventeringen av myntfynd i Östergötland från 1982 av Malmer och Wiséhn. Där hittades de flesta av de dokumenterade depåfynden i länet med tillhörande information så som fyndomständigheter, antal mynt och vidare referenser om det skulle behövas. Problematiken med denna inventering är att den just publicerades år 1982 och att möjliga senare depåfynd därav saknats. Genom kontakt med KMK framkom ytterligare depåfynd som hittades 1983 och 2009 (Golabiewski 1985:289ff; Golabiewski Lannby 2019; Jonsson 2020; Klang, 2020).

Ytterligare problematik har varit att vissa fynd genom dokumentationen inte kunnat bekräftas helt till någon tidsperiod eller om det faktiskt är ett depåfynd. Då undersökningen syfte var att undersöka kvalitén på dokumentationen har dessa fynd tagits med då det bidrar till en varierad bild av dokumentationen. Detta gäller det tidigt upptäckta fyndet i Kärrsjö (1) som inte säkert kan kopplas till medeltiden. Fynden från kyrkorna i Kaga (2) och Skänninge (10) har i landskapsinventeringen markerats som en möjlig depå då det inte är säkert om det handlar om depåfynd eller hopade fynd (mynt som tappats eller blivit nedlagt enskilt

över en viss tidsperiod). En sista problematik som uppstod under arbetet var virusläget som rådde under tiden uppsatsen skrivs. Ett möte på Kungliga Myntkabinettet var planerat under skrivandet för att få relevant information gällande mynten som finns bevarade. Då detta möte ställts in sammansattes en lista specifikt över dessa fynd av antikvarie Adrian Klang på KMK som ersatte det planerade mötet (Klang 2020).

Mynt som källmaterial

Den teoretiska utgångspunkten för den här uppsatsen utgörs av användandet av mynt som källmaterial. Mycket har skrivits om vilka möjligheter som finns med detta, och några utgångspunkter för vad som krävs för att kunna använda mynten som ett källmaterial har tagits upp i den inledande bakgrunden. Det som däremot i jämförelse saknas betydligt mer i forskningen av myntfynd är en systematisk värdering av kvalitén av dokumentationen om fynden, som lämpligen borde vara väldigt viktigt för att från första början kunna använda mynten som ett historiskt källmaterial. Jens Christian Moesgaard har gjort det rörande danska mynt under Kung Harald (ca 958-senast 987) där fyndomständigheter och bevarandeförhållanden av fyndens mynt har beskrivits och placerats in i tabeller (Moesgaard 2015A:22ff). I ett verk om skattfynd Haute-Normandie mellan 754–1514 har han vidare fört in en modell som systematiskt värderar myntens numismatiska information och kvalitén på hur precist fyndplatserna är dokumenterade för varje fynd (Moesgaard 2015B:32f). Henrik Klackenborg har i sin avhandling om kyrkfynd i Sverige och Finland en utgångspunkt där fynddokumentationen undersöks för att se hur precist det går att fastställa myntens fyndplats i kyrkorummet som sedan placerats in i kategorinivåer efter hur noga precisionerna varit (Klackenberg 1992:27f). Det är likt dessa framställningar som den här uppsatsen om Östergötland är

utformad. Genom tabeller och modeller likt de som använts av Moesgaard och Klackenborg kommer en systematisk undersökning av fynden utföras.

Redovisning av fynden

Innan undersökningen presenteras kommer här de relevanta fynden från Östergötland att presenteras. Totalt förekommer det 29 som registrerats och kan tolkas som medeltida eller möjliga medeltida depåfynd. Här kommer dessa fynd att redovisas i tabell 1 ordnad efter årtal då de hittades. Siffrorna under kolumnen ”Ö.Nr.” är respektive fynds nummer i landskapsinventeringen. För inlösta fynd återges deras inventarienummer de fick hos KMK eller andra samlingar de tillhör i den sista kolumnen.

I landskapsinventeringen har fynd 2 registrerats som två enskilda fynd. Nano-usckha Myrberg Burström har senare menat att det ska röra sig om ett och samma fynd som hittades vid Kaga kyrka 1699 (Myrberg 2008:262). Det första depåfyndet hittades i slutet av 1600-talet och det sista senaste uppkom år 2009. Angående myntens dateringar utifrån fyndens slutmynt framkommer det att den största koncentrationen kommer från 1200- och 1300-talen med totalt 20 fynd. Mynten från dubbelskatten i Skänninge utgör de enda depåerna från 1100-talet och inga andra fynd kommer från en tidigare period. Det yngsta fyndet är ifrån den första delen av 1500-talet, mer precist någon gång under perioden 1512–1520. Två fynd saknar möjligheter till dateringar (fynd 1 och 6).

Fyndomständigheter

I följande kapitel kommer myntfyndens fyndomständigheter att analyseras, med ett specifikt fokus på möjligheterna till hur exakt och precist det går att komma till den faktiska fyndplatsen. I tabell 2 presenteras varje myntfynd med en beskrivning av hur fyndomständigheterna och fyndplatserna har dokumenterats. Den sista kolumnen

	Ö.Nr	Socken	Fyndplats	Fyndår	Slutmynt	Inlöst	Inv.nr
1	43	Ledberg eller Björkeberg	Kärrsjö?	1690?	Okänt	Nej	-
2	38, 169	Kaga	Kaga kyrka	1699	1210–20?	Ja	KMK utan inv.nr.
3	12	Ekeby	Kyrkan	1786	1290–1318	Gäva	SHM 6145
4	109	Styra	Brunnsgården	1786	1250–1275	Delvist	SHM 374c. Andra samlingar.
5	104	Skärkind	Skörtinge	1800	Före 1250	Nej	Andra samlingar?
6	40a	Kvillinge	Malmö	1822	Okänt	Ja	Norrköpings läroverk
7	129	Täby	Ljunga	1828	1225–1275	Delvist	SHM 500
8	37	Järstad	Ullevi	1829	1250–1275	Gäva, delvist	SHM 553
9	76	Ringarum	Vammarsmåla	1829	1380–1387	Ja	SHM 537
10	88	Skänninge	Kyrkogården	(Före?) 1832	1400-tal?	Gäva	SHM 594
11	36	Jonsberg	Gummetorp	1833	1457–1464	Ja	SHM 629
12	22	Gryt	Stora Lövvik	1849	1380–1387	Ja	SHM 1545
13	165	Östra Ny	Lönsås	1870	1400-talet(?)	Nej	-
14	1	Allhelgona	Lagmansberga	1874:A 1875:B	1275–1290	Ja	SHM 5379, 5636
15	10	Drothem	Berga	1877	början av 1400-talet?	Delvist	SHM 6063, 6112
16	92	Skänninge	Petersberg	1877	1380–87	Delvist	SHM 6062
17	151	Vreta Kloster	Parlatoriet	1916	1200-talet	Ja	SHM 18011
18	98	Skänninge	Vårfrukyrkan	1925	1379-	Ja	SHM 17928
19	74	Nässja	Eneby, Getryggen	1932	1364–1389	Delvist	SHM 20017
20	157	Västra Tollstad	Alvastra kloster II	1936	1290–1318	Ja	SHM 21530
21	111	Sund	Österbymo	1945	1405-	Ja	SHM 23469
22	157	Västra Tollstad	Alvastra kloster III	1949	1389–1400	Ja	SHM 24183
23	118	Söderköping	Kvarteret Norrtull nr 8 I	1977	1320/30-tal	Ja	SHM 34692
24	118	Söderköping	Kvarteret Norrtull nr 8 II	1977	1350-talet	Ja	SHM 34692
25	118	Söderköping	Kvarteret Norrtull nr 8 III	1977	1370-talet	Ja	SHM 34692
26	97	Skänninge	Vistenagatan	1979	1200-talet senare halvan	Ja	KMK 456/79
27	-	Västra Tollstad	Vättern nära Hästholmen	1983	1512–1520	Ja	Östergötlands museum
28	-	Skänninge	S:t Olofs konvent I	2009	1167–1196	Ja	KMK 104626
29	-	Skänninge	S:t Olofs konvent II	2009	1140–1200	Ja	KMK 104626

Tabell 1: Medeltida depåfynd från Östergötland

	<i>Fyndplats</i>	<i>Fyndår</i>	<i>Omständigheter</i>	<i>Fyndplatsprecision</i>	<i>A-F</i>
1	Kärnsjö?	1690	Okänt	Björkeberg eller Ledberg sn.	E
2	Kaga kyrka	1699	Okänt	Kaga Kyrka	B
3	Kyrkan (Ekeby)	1786	Vid borttagande av pelare	I kyrkans mur	B
4	Brunnsgården	1786	Vid begravning av får	Åkern nära kyrkan i Brunnsgården	B
5	Skörtinge	1800	Vid grusning av landsväg	I en sandgrop vid landsvägen till Söderköping i Skörtinge	C
6	Malmö	1822	Okänt	På ett utskjutande grund vid Malmö. 1 alns djup.	C
7	Ljunga	1828	Okänt	På Nils Gustaf Nilssons ägor	B
8	Ullevi	1829	Vid grävning av dike	Vid en större sten på Ullevi ägor	B
9	Vammarsmåla	1829	Okänt	En bergsskreva vid Vammarsmåla	C
10	Kyrkogården (Skänninge)	1832	Okänt	Skänninge stads kyrkogård	B
11	Gummetorp	1833	Vid bortförande av matjord	Vid Gummetorp, där en stugbyggnad stått.	C
12	Stora Lövvik	1849	Okänt	Stora Lövvik, i en bergsskreva	C
13	Lönsås	1870	Vid grävning i en mosse	På ägarna till Lönsås	B
14	Lagmansberga	1874, 1875	Vid grävning i en odling	På ägorna i hemmanet Lagmansberga	B
15	Berga	1877	Vid grävning av dike	I en upplöjd hage å häradskrivare-bostället Berga.	B
16	Petersberg	1877	Vid plöjning av en åker	Åker tillhörande boplaten Petersberg	B
17	Vreta Kloster	1916	Arkeologisk utgrävning	Sydvästra hörnet av förmodade parlatoriet.	A
18	Vårfrukyrkan	1925	Vid schaktning för värmeledning	Under kyrkgolvet	B
19	Eneby, Gettryggen	1932	Vid skogsplantering	Vid Gettryggen, Eneby södergård	B
20	Alvastra kloster II	1936	Arkeologisk utgrävning	Grävningsrutor B 21, M 29, Östra, yttre gården	A
21	Österbymo	1945	Under grävlingssjakt	Gnottnehults marker	B
22	Alvastra kloster III	1949	Arkeologisk utgrävning	Grävningsruta Yh, Norr om "gäststugan"	A
23	Kvarteret Norrtull nr 8 I	1977	Arkeologisk utgrävning	Brandlagret i utkanten av staden	A
24	Kvarteret Norrtull nr 8 II	1977	Arkeologisk utgrävning	Brandlagret i utkanten av staden	A
25	Kvarteret Norrtull nr 8 III	1977	Arkeologisk utgrävning	Brandlagret i utkanten av staden	A
26	Vistenagatan	1979	Under schaktövervakning	Vistenagatan	A
27	Vättern nära Hästholmen	1983	Vid övningsdykning	På 10 m djup utanför Hästholmen	C
28	S:t Olofs konvent I	2009	Arkeologisk utgrävning	Gravnummer 70017. Mellan benen.	A
29	S:t Olof konvent II	2009	Arkeologisk utgrävning	Gravnummer 70017. Vid höften	A

Tabell 2: Fyndens omständigheter och fyndplatsprecision. Källor: Malmer och Wiséhn 1982; SHM samlingar; Menander och Arcini 2012; Golabiewski 1985 och 2019.

”A-F” hänvisar till den bedömningsmodell som använts för hur detaljerad fyndplatsbeskrivningen är. Denna modell kommer att presenteras mer ingående senare i detta kapitel.

Medeltida depåfynd har i Östergötland hittats under flera olika former och omständigheter De mest förekommande är att mynten upphittas av privatpersoner som genomfört olika former av jordarbeten under 1800-talet, samt under de arkeologiska utgrävningar som började genomföras under 1900-talet. Fyndet Malmö utanför Norrköping från 1822 och fyndet vid Hästholmen från 1983 utgör de enda av depåfynden som hittats under vattnet där de första låg på ett alns djup vid ett grund och det andra vid en kobbe mellan två stenblock och hittades under övningsdykningar på ett djup av 10m (Golabiewski 1985:289).

Från det första dokumenterade fyndet år 1690 fram till fyndet i Stora Lövvik 1849 förekommer totalt 7 depåfynd där omständigheterna är okända. Detta beror dels på att dokumenteringen är så pass summarisk över lag att det varit omöjligt att få tag på någon sådan information. Detta gäller till exempel de första myntfynden från år 1690 som i sig aldrig kom till myndigheterna utan i stället bygger på att ryttmästaren i Kärrsjö fått till sin vetskap att fyndet hittats i ett kopparskrin någonstans (Malmer och Wiséhn 1982:31). I de flesta andra fallen handlar det om att den specifika aktiviteten som ledde till fyndets

Fig. 1. Hästholmen (fynd 27). Erik av Pommern 1396-1439. Stockholm. Örtug. Foto: Kenneth Jonsson

upphittande inte dokumenterats även om övriga dokumentationen håller en relativt god nivå.

När det sedan kommer till fyndplatsprecisionen har som tidigare nämnt en bedömningsmodell används där registreringen om varje myntfynds fyndplats graderats på en skala mellan A-F, där varje steg neråt innebär en minskning av hur precis fyndplatsen går att bestämma utifrån den tillgängliga dokumentationen. I följande tabell presenteras denna modell med tillhörande fördelning av de 29 myntfynden. I föregående tabell 2 redovisas inom vilken kategori varje enskilt fynd bedömts tillhöra.

Att göra en sådan fördelning tillåter oss att kunna se ett mönster över hur tillförlitliga dessa mynt i slutändan blir som källmaterial där just fyndplatsen kommer ha betydelse. Varje kategorinivå är i sig på ett sätt en korrekt beskrivning av att myntfynden har hittats någonstans inom Östergötlands gränser. Däremot så blir möjligheterna till

	<i>Kategori</i>	<i>Beskrivning</i>	<i>Antal</i>	<i>Procent</i>
A	Arkeologiskt lager	Exakt arkeologisk fyndplats kan bestämmas.	9	31%
B	Specifik plats	Fyndplats kan bestämmas till byggnad, tomt eller gård	13	45%
C	Lokal plats	Fyndplats kan bestämmas till gata eller ort.	6	21%
D	Ungefärlig plats	Fyndplats kan bestämmas till socken.	0	0%
E	Ungefärlig plats	Fyndplats kan bestämmas över flera socknar.	1	3%
F	Okänd plats	Fyndplats kan bara bestämmas till länet.	0	0%
			29	100%

Tabell 3: Fyndens fördelning efter kvalité på fyndplatsdokumentation

analyser inom forskning om myntens fyndplatser betydligt svårare att utföra på ett så precist sätt som möjligt ju längre ner i denna modell myntfynden hamnar.

Det som framkommer är att dessa myntfynd i Östergötland generellt har en bra dokumentation om fyndplatser. Detta beror dels på att 9 av fynden, ungefär en tredjedel av samtliga fynd hittats under arkeologiska arbeten där fyndplatsen kan avgöras på en stratigrafisk nivå. Efter det hamnar nästan hälften av fynden, 13st under följande kategori B där den stratigrafiska kunskapen saknas, men där det ändå tillåts att avgöra lokala platser så som en byggnad eller tomt där mynten har hittats. Denna kategoris myntfynd förekommer främst under 1800-talet, men finns även ända bak till 1600-talet och in på 1900-talet. Det enda fyndet som visats ha en betydligt mer problematisk fyndplatsdokumentation är det tidigare nämnda Kärrsjöfyndet från 1690 beskrivet av ryttmästaren i Kärrsjö som noterar att fyndet gjordes någonstans inom Björkeberg eller Ledbergs socken i Östergötland (Malmer och Wiséhn 1982:31). Vad som inte hunnit utföras inom denna undersöknings tidsbegränsningar och som kan ses som en viktig del i att göra en sådan här analys ännu mer detaljrik är att mer fördjupat se närmare på begreppet gårdar, gårdsägor i koppling till en sådan här studie. Skälet till det är att sådana ägor skulle kunna variera i storlek från små till väldigt stora områden där det skulle kunna finnas en problematik i hur

denna bedömningsmodellen här har använts.

Man kan trots allt konstatera att de östgötska fynden håller en hög nivå för att kunna användas i fyndplatsanalyser. Jämfört med internationella undersökningar är det framförallt den höga andelen myntfynd som gjorts genom arkeologiska undersökningar som sticker ut för Östergötland. I analyser av myntfynd från Haute-Normandie i Frankrike hittades endast 4 procent av fynden under sådana omständigheter jämfört med Östergötlands 31 procent. I Haute-Normandie var istället motsvarande kategori D och E betydligt större, vilket i sig då kan tolkas som att det svenska materialet medför en bättre fynddokumentation (Moesgaard 2015: 26). Under specifika analyser av Kung Harald Blåtands mynt i Danmark framkommer det att inga fynd alls som hittats under arkeologiska grävningar. Däremot liknar sig dessa fynds dokumentation om omständigheter med fynden i Östergötland genom att man kan se att de hittats under grävningar i marker eller odling och så vidare. Även där förekommer variationer i kvalitén på fynddokumentation vilket beskrivs som beroende på personen som rapporterade och dokumenterade fynden, vilket även passar in på fynden i den här undersökningen (Moesgaard 2015A:22).

Myntfyndens inlösen- och accessionsförhållanden

Här kommer myntfyndens behandling kring inlösen och accession till museer att presenteras. Med inlösta fynd menas de vars

<i>Fynd</i>	<i>Fyndår</i>	<i>Mynt</i>	<i>Mottagna</i>	<i>Orsak</i>
4. Brunnsgården	1786	24 300 +	5314?	Urval. Undandolt. Privata köpare och andra samlingar
7. Ljunga	1828	Ca 4700	578?	Urval.
8. Ullevi	1829	34 +	22	Gåva. Urval. Resterande mynt avböjdes
15. Berga	1877	ca 100	10	Urval.
16. Petersberg	1877	4069	1235	Urval.
19. Eneby, Getryggen	1932	ca 90	80	Resten behölls av gårdsägaren

Tabell 4. Delvist inlösta/accessionerade depåfynd till KMK från Östergötland. Källor: Malmer och Wiséhn 1982; SHM inventarium; Thordeman och Rasmusson 1936.

mynt som enligt tagits in i samlingarna i utbyte mot en ekonomisk ersättning enligt då rådande lag, vilket förklaras i början av artikeln. Mynt kan utöver det också inkomma till samlingarna genom gåvor från personer, där någon ersättning då inte betalas ut. Målet är här att se vad som hände med de enskilda mynten i fynden efter att de hittats och tagits upp. Som det nämnts i den inledande bakgrundsbeskrivningen av artikeln så finns det flera intressanta saker att kolla närmare på här. Detta är specifikt bland annat att utifrån antalet mynt se huruvida mynten blev inlösta av myndigheterna och vad för orsaker som funnits ifall några fynd helt eller delvist inte lösts in.

Totalt 6 depåfynd av de 29 som hittats i Östergötland blev delvist inlöst/acces-sionerat till samlingar. I stort sett alla fall framkommer det att någon form av urval har gjorts bland fyndens mynt och valts ut för att inlösas.

Det mest spektakulära och problematiska av fynden är den stora skatten från Brunns-gården som hittades år 1786 och där minst 24 300 mynt är kända, med möjligheter till att det riktiga antalet mynt är ytterligare flera tusen. 8 skålpund (ca 3500 gram) av mynt togs upp av upphittaren, bonden Petter Dahl som också kallat på åkertegens ägare Nils Jönsson. De närmaste dagarna fylldes platsen av kvinnor och barn som hittade mindre delar, och fyndets riktiga storlek ska enligt rykten snarare ha varit 20 skålpund. Hur som helst nådde bara delar av fyndet den antikvariska myndigheten och säkert

är att betydande delar av mynten på privat väg såldes till samlare eller guldsmeder och som därav olyckligtvis gått förlorat. Enligt kvittot som skrevs i Linköping betalades inlösen för 1,5 skålpund (ca 660 gram) år 1787, vilket i sig dock inte är helt oproble-matiskt då man senare under år 1863 under en inventering hittade 5314 mynt som enligt den dominerande mynttypen skulle vägt ca 800 gram. Delar av fyndet hamnade också i andra samlingar, specifikt Lunds universitets myntkabinett och Linköpings stiftsbiblioteks samlingar (Malmer och Wiséhn 1982:49; Thordeman och Rasmusson 1936:102f).

Av fyndet i Ljunga från år 1829 löstes 120 av 740 gram in efter ett urval varav 30 gram utgjordes av silverspännen. Vid en inventering 1856 registrerades 578 mynt från fyndet hos KMK. Orsaken till att övriga nästan fyra tusen inte blev inlöst har inte framkommit (Malmer och Wiséhn 1982:55).

Utav mynten som hittades i Ullevi till-varatogs bara en del då 22 mynt skänktes till Vitterhetsakademien av lektor Wallman i Linköping. När sedan 12 ytterligare av samma typ erbjöds blev svaret att man från Vitterhetsakademien avböjde erbu-dandet. Direkt orsak till varför det skedde framkommer inte, men utifrån äldre tiders behandlingar kring detta så är det inte omöjligt att nekandet skedde då man redan hade liknande mynt i sin ägo (Malmer och Wiséhn 1982:29).

Behandlingen kring inlösen av myntfyndet på ca 100 mynt från Berga år 1877 visar

Fig. 2. Ullevi (fynd 8). Valdemar 1250-1275. Lödöse med flera orter. Penning. Foto: Kenneth Jonsson

Fig. 3. Petersberg (fynd 16). Albrekt av Mecklenburg 1364-1389. Söderköping. Penning. Foto: Kenneth Jonsson

<i>Fynd</i>	<i>Fyndår</i>	<i>Mynt</i>	<i>Orsak</i>
1. Kärrsjö?	1690	Någon kvantitet	Fyndet undandolt
5. Skörtinge	1800	En myckenhet	Beslut att inte inlösa mynten
13. Lönsås	1870	73	Ingen information

Tabell 5. Icke inlösta depåfynd av KMK från Östergötland. Källor: Malmer och Wiséhn 1982; SHM/KMK.

att endast 10 mynt valdes ut för inlösen. Utöver 3 Albrektsmynt var det sedan endast olika tyska mynt som valdes ut för att lösas in (Malmer och Wiséhn 1982:21).

Av de 4069 mynt som hittades i Petersberg år 1877 valdes 1235 mynt ut för att lösas in tillsammans med den malmgryta som mynten hittats i. Någon orsak till urvalet framkommer inte (Malmer och Wiséhn 1982:44).

Av de ca 90 mynt som hittades år 1932 vid getryggen i Eneby, Nässja, skickades 80 mynt till Vitterhetsakademien mot inlösen. Det exakta antalet mynt och orsaken till att övriga mynt inte skickades in är oklart.

En direkt och klar orsak till urvalen har alltså inte framkommit i de flesta fallen utöver fyndet från Berga där man kan se ett fokus på tyska mynt. Samtidigt är det klart att myndigheternas utgångspunkt framförallt innan 1900-talet har varit att man bara löste in delar av ett fynd av på grund av bland annat ekonomiska anledningar eller för att man redan hade liknande mynt i sina samlingar (Malmer och Wiséhn 1982:10). Liknande företeelser fanns i till exempel Danmark där man inte sökte att förvärva alla mynt, utan att istället de mynt som skulle komma till användning för att fylla luckor eller förbättra sämre exemplar i den systematiska samlingen (Moesgaard 2015A:24).

Fig. 4. Skörtinge (fynd 5). Skörtinge, Gotland. Penning ca 1225-1245. Foto: Kenneth Jonsson

När det kommer till myntfynd som inte alls löstes in så finns tre sådana fall dokumenterade i Östergötland. Detta gäller fynd som antingen aldrig skickades till myndigheterna, eller fynd som helt avböjdes att betala inlösen för och istället skickades tillbaka.

Dokumentationen kring dessa fynd är generellt väldigt bristfälliga. En fördjupning i äldre verk där fynden beskrivs skulle möjligen kunna föra något ljus över omständigheterna. Det har inte hunnits göras inom begränsningarna för den här undersökningen.

För fynden som hittades i Skörtinge och Kärrsjö går det däremot att se några former av förklaringar. Fyndet som år 1690 rapporterades av ryttmästaren i Kärrsjö, och som tidigare tagits upp blev undgängt och kom aldrig till de antikvariska myndigheterna. Fyndets omfattning och omständigheter byggs i stället på att ryttmästaren fått vetskap om att mynten hittats. Hur det gick till har inte framkommit. En uppenbar problematik kring detta myntfynds källvärde framkommer alltså här utifrån den tillgängliga dokumentationen (Malmer och Wiséhn 1982:31).

Angående fynden i Skörtinge, hittat år 1800 ligger orsaken till att mynten inte blev inlösta hos Vitterhetsakademien. Den 2 januari 1801 beslutade man vid ett sammanträde att inte lösa in något av fyndens mynt. Skälet som angavs till detta var att myntkabinetten redan ägde en större del av sådana mynttyper. Upplysningar om fyndet har däremot överlevt genom ritningar och information om fyndet utförda av Jacob

<i>Fynd</i>	<i>Fyndår</i>	<i>Accessionsår</i>
3. Ekeby	1786	1878
8. Ullevi	1829	1830
10. Kyrkogården, Skänninge	Okänt	1832

Tabell 6. Fynd som skänkts till samlingar genom gåvor. Källor: Malmer och Wiséhn 1982; SHM/KMK.

von Engström som tillsammans med andra numismatiker ansåg att beslutet var helt felaktigt (Malmer och Wiséhn 1982:9 och 47f; Myrberg 2008:262).

Om de 73 mynten upphittade i Lönsås år 1870 har ingen information om orsak till att mynten inte blev inlösta framkommit (Malmer och Wiséhn 1982:68).

Av de två första fallen av dessa tre kan man konstatera att både myndigheterna och möjligen civilpersonerna som hittat mynten varit orsak till att mynten inte togs in till samlingarna. I fallet med Skörtingefyndet går det att dra en tydlig koppling till tidigare nämnda inställningar kring inlösandeförhållande under äldre tider då mynt olyckligtvis kunde nekas med orsaken att man redan ägde dessa mynttyper i sina samlingar. Att analyser de två andra fynden blir svårare utifrån den dokumentation som finns, men med utgångspunkt i att fyndet från 1690 beskrivs som undandolt för ryttmästaren i Kärresjö är det inte helt omöjligt att detta kan ha orsakats av den tidens ogynnsamma bestämmelse kring inlösen (Malmer och Wiséhn 1982:9 och 31).

Slutligen finns det några fynd som har ankommit till sina samlingar genom gåvor från olika personer och som därav inte har tagits emot i utbyte mot en lösumma. Dessa fynd kommer här presenteras.

Detta gäller bland annat fynd 3 från kyrkan i Ekeby där 10 mynt hittades i kyrkans mur år 1786. Men det var inte förrän nästan hundra år senare, år 1878 som dessa mynt kom till KMK som en gåva. Här har alltså en avsevärd tid gått från tiden för fyndets upphittande fram tills att de kom till en

samling (Malmer och Wiséhn 1982:22). Hur mynten bevarats innan de skänktes till KMK har inte framkommit under denna undersökningen. Det är dock vidare värt att notera att en viss problematik finns kring detta fynds dokumentation gällande fyndets myntsammansättning där olika informationer har framkommit, vilket kommer tas upp under nästa kapitel.

Fynd 8 från Ullevi var likaså en gåva till Vitterhetsakademien som hittades på våren 1829 och skänktes till samlingen år 1830. Här har ingen lika betydande tid gått mellan tid för upphittande och myntens accession till samlingen som föregående fynd, men här är det samtidigt klarlagt, vilket framgår i början av detta avsnitt om delvist inlösa fynd, att en del av fyndets mynt nekades att tas in i samlingen då det var av samma typ av de mynt som vid ett tidigare tillfälle togs emot som en gåva och därav gått förlorat, vilket i sig utgör en annan betydande problematik (Malmer och Wiséhn 1982:29; SHM/KMK inv.).

Fynd 10 från Skänninge stads kyrkogård som inkom till samlingen år 1832 var också det i form av en gåva. Ingenting om fyndomständigheterna om detta fynd är kända vare sig hur de hittades och exakt när det hittades. Tidsmässigt är det endast året för fyndets accession till samlingen som är känd (Malmer och Wiséhn 1982:43).

Myntens bevarande

Som sista del av undersökningen kommer det nu fokuseras på huruvida varje enskilt mynt av fynden har bevarats och därav hur lättillgängliga och användbara de är för att

användas som ett källmaterial. Som det dels beskrivits i bakgrundsdel, och som det visats i tidigare delar av undersökningen så finns det olika anledningar till att hela eller delar av mynten från vissa fynd inte kommit till några samlingar. Men även att mynt som blir inlösta och skickade till samlingar inte alltid blir kvar. För den här undersökningen blir också problematiken med den så kallade systematiska samlingen (där mynten ordnas efter land, period och typer) väldigt viktig då mynt som hamnar där ofta blir av med sin proviens och därav i stort sett helt omöjliga att spåra (Malmer och Wiséhn:1982:9). Numera i vår tid blir nya myntfynd dock oftast bevarade i sin helhet på museerna.

I följande analys kommer det sökas efter hur många mynt som går att spåra och få tag på i någon samling och vilken vad för kvalitet dokumentationen har av de mynt som inte går att spåra på samma sätt.

Denna del av undersökningen har blivit mest drabbat av konsekvenserna av det virusläge som förekommit under utförandet av den här undersökningen. Besök och möten som ursprungligen planerats att göras på några av dessa samlingar har fått ställas in av denna orsak. Detta gäller framför allt KMK där de flesta mynten bevaras. Här har ett skrivet dokument från antikvarie Adrian Klang med tillhörande information ersatt det som annars skulle genomgått under det möte som från början planerats. Det är också värt att nämna att undersökningen är gjord på studentnivå och att utformandet och utförandet av följande analys är utfört utifrån de förutsättningarna med hjälp av handledaren. En ännu mer exaktare och detaljrik analys av dessa mynt från Östergötland skulle kunna göras med dels bättre tillgång till samlingarna och med en mer numismatisk erfarenhet.

I den här analysen kommer mynten att kategoriseras efter tre olika klasser som definieras av hur hög nivå deras bevarande är. Myntfyndens förhållande till dessa

kommer sedan att presenteras i tabellform. De tre kategorier är listade och definierade som följande:

Bevarade: Mynt som är bevarade i samlingar och kan spåras.

Beskrivna: Mynt som inte kan spåras i samlingar men som genom goda arkivaliska upplysningar tillåter någon form av bestämelse av mynten. Här ingår mynt med god dokumentation om bland annat motiv, regent, myntort och mynttyp.

Summariskt beskrivna: Mynt som inte kan spåras i samlingar och som har bristfälliga arkivaliska upplysningar. Mynt som beskrivs som obestämbara, fragmentariska eller mynt utan vidare upplysningar.

Utifrån den direkta fördelningen av alla mynt framkommer det att den totalt dominerande andelen mynt faller inom kategorin ”beskrivna” där minst 25 000 mynt ingår och som i sig utgör 63 procent av det totala antalet mynt som kunnat bestämmas. Det exakta antalet mynt är däremot i sig osäkert på grund av dels att man i fynd som från Brunnsgården vet om att ett större antal mynt fanns än de som dokumenterats och att de bland de äldre fynden även förekommer att antal mynt olyckligvis för undersökningens syfte beskrivs med ord snarare än siffror, vilket gör det omöjligt att på något sätt kunna närma sig ens en ungefärligt siffra.

Det stora antalet beskrivna mynt kan vidare problematiseras utifrån att den största delen av dessa mynt utgörs av mynt som kommer ifrån fyndet i Brunnsgården. Runt 22 000 mynt från detta fynd beskrevs och tecknades av Jacob von Engeström mellan åren 1786–1787. Brunnsgårdsfyndet kan vidare användas för att förklara vad som förekommer med flera av fynden från Östergötland, det faktum att väldigt många mynt hamnar i den systematiska samlingen och blir väldigt svåra att spåra. Av de över 5 000 mynt som ska ha lösts in, finns inte ett enda mynt idag kvar som går att spåra till den grad att det kan klassificeras som

	<i>Depå</i>	<i>Fyndår</i>	<i>Antal mynt</i>	<i>Bevarade</i>	<i>Beskrivna</i>	<i>Summariskt beskrivna</i>
1	Kärrsjö?	1690	Någon kvantitet	0	0	Alla
2	Kaga Kyrka	1699	Okänt	0	0	Alla
3	Kyrkan	1786	10	10	0	0
4	Brunnsgården	1786	Minst 24 300	Okänt	ca 22 000	Okänt
5	Skörtinge	1800	En myckenhet	Få	En stor del	Resten
6	Malmö	1822	150	0	0	150
7	Ljunga	1828	ca 4700	0	ca 578	ca 4100
8	Ullevi	1829	Minst 34	0	22	12
9	Vammarsmåla	1829	453	0	453	0
10	Kyrkogården	1832	5	0	5	0
11	Gummetorp	1833	53	0	53	0
12	Stora Lövvik	1849	124	0	124	0
13	Lönsås	1870	73	0	73	0
14	Lagmansberga	1874,1875	2070 och 54	0 och oklart	1972	98
15	Berga	1877	ca 100	0	69	30
16	Petersberg	1877	4069	Oklart	-	-
17	Vreta kloster	1916	362	362	0	0
18	Vårfrukyrkan	1925	335	Oklart	-	-
19	Eneby, Getryggen	1932	93	77	1	15
20	Alvastra Kloster (II)	1936	63	63	0	0
21	Österbymo	1945	117	111	6	0
22	Alvastra Kloster (III)	1949	6	6	0	0
23	Kvarteret Norrtull nr 8 I	1977	ca 2000	ca 2000	0	0
24	Kvarteret Norrtull nr 8 II	1977	ca 15	ca 15	0	0
25	Kvarteret Norrtull nr 8 III	1977	ca 3	ca 3	0	0
26	Vistenagatan	1979	146	146	0	0
27	Vättern nära Hästholmen	1983	282	282	0	0
28	S:t Olofs konvent (I)	2009	127	127	0	0
29	S:t Olofs konvent (II)	2009	96	96	0	0
			ca 40 000	ca 3300	ca 25 000	ca 4400

Tabell 7. Myntfyndens bevarandeförhållande. Källor: Malmer och Wiséhn 1982; SHM samlingar; Menander och Arcini 2012; Golabiewski 1985 och 2019; Myrberg 2008:262ff; Thordeman och Rasmusson 1936; Jonsson 1977.

bevarade. Delar av fyndet ska också finnas på Lunds universitets myntkabinett och Linköpings stiftsbiblioteks samlingar. Hur dessa är bevarade har inte varit möjligt att

undersöka närmare på grund av virusläget som förhindrade några former av besök och genomgångar av samlingarna (Malmer och Wiséhn 1982:49; Thordeman och Rasmusson

1936:102f). Det kan också konstateras att det främst är bland de äldre myntfynden som antalet bevarade mynt är väldigt lågt jämfört med beskrivna som beror på att de hamnat i den systematiska samlingen (Klang 2020). Problematik med bevaringsgraden av mynten finns däremot också vid senare upphittade myntfynd. Det gäller bland annat mynten som hittades i Norrtull i Söderköping och i Vistenagata i Skänninge som till stor del var fragmentariska och obestämbara när det togs upp (Malmer och Wiséhn 1982:45 och 51).

Myntfyndet från kyrkan i Ekeby medför en intressant problematik kring dokumentationen och sammansättningen av fyndet. Totalt 10 mynt ska ha hittats vid kyrkan, men under inventarienumret förekommer 11 mynt. I landskapsinventeringens beskrivning är myntantalet för Ekeby uppe i 15 mynt fördelade på tre fynd. Omständigheterna kring de 5 övriga mynten är där okända, men genom SHM:s inventarium framkommer det att de övriga 2 fynden dels finns i Högsby, Småland och det andra är ett fynd från Nyare tid. De tio mynten från kyrkan ska däremot alla vara bevarade tillsammans med ett mynt från någon av de andra platserna (Malmer och Wiséhn 1982:22; Adrian Klang, 2020; SHM inventarium; Jonsson 1977:94).

Liknande problematik finns för Fynd 21 och 23 som hittades vid Alvastra kloster där ett betydligt större antal mynt finns inlagda under deras inventarienummer än antalet mynt som har registrerats för varje fynd i inventeringen. Detta kan förmodligen bero på olika ensamfynd som hittats vid klostret. De 55 hela mynten från fynd 21 ska alla vara bevarade på KMK (Jonsson 1977:93f). Mynten tillhörande fynd 18 från Vreta kloster ska enligt Myrberg Burström vara utställda i klostrets museiutställning. Någon vidare undersökning än det har inte varit möjligt att utföra likt andra fynd som finns i andra samlingar (Myrberg Burström 2008:264).

Med undantag för de fynd vars mynt inte har kunnat kollas upp så visar undersökning-

en av Östergötland att väldigt få mynt från innan 1900-talet är bevarade. För de allra tidigaste fynden med undantag för fynden i Brunnsgården och Skörtinge saknas även tillräckligt goda upplysningar om mynten. Under 1900-talet och senare övergår det till att i stort sett alla mynt är bevarade, vilket kan kopplas till att många av dessa mynt hittats under arkeologiska utgrävningar. Den förändrade inställningen från KMK om att behålla hela fynd istället för att skicka stora delar till den systematiska samlingen kan också räknas in i detta avseende.

Resultaten som har framkommit om bevarandet kan jämföras med liknande undersökningar på andra platser trots att det inte varit möjligt att helt utföra en fullständig undersökning. Av de 12 depåfynd som undersöktes i Danmark från tiden av Harald Blåtands styre visade att den största delen, nästan hälften av mynten var bevarade. Andelen mynt som endast är beskrivna utgjorde den minsta delen och är raka motsatsen mot förhållandet i Östergötland som kommit fram i den här undersökningen. Likt här i Sverige sökte man även förr i Danmark att skapa en stor systematisk samling där mynt samlades istället för att bevaras tillsammans med de övriga mynten från fyndet de hittats i (Moesgaard 2015A:24). Den kronologiska utvecklingen av den danska undersökningen kan också jämföras med hur det ser ut i Östergötland trots att de danska fyndåren till stor del är koncentrerade till 1800-talet och inte lika utspritt över tid som fynden i Östergötland. De senaste fynden i Danmark från slutet är i stort sett helt bevarade medan andra fynd under 1880-talet och bakåt till de första år 1836 i varierande grad går från fynd med inga bevarade eller bra beskrivna mynt till fynd som ändå till stor del kan återskapas (Moesgaard 2015A:28).

Avslutning

Man konstatera att de olika förhållanden som beskrivits generellt om myntfynd kan

ses här i undersökningen om medeltida depåfynd i Östergötland.

Den kvalitet på dokumentationen av fyndomständigheter och fyndplatser visar att Östergötland relativt tydligt följer ett kronologiskt mönster om varierande dokumentationskvalitet som främst hittats under äldre tider då privatpersoner grävde upp fynden. En betydlig ökning av precision av myntfynden följer sedan när de börjar hittas under arkeologiska utgrävningar. Generellt håller de flesta fyndens dokumentation däremot ändå en väldigt bra nivå i detta avseende. För att koppla tillbaka till frågeställningen om orsaker till möjliga summariska beskrivningar så blir det just denna skillnad mellan fynd upphittade av privatpersoner gentemot arkeologiska utgrävningar som får stå för svaret.

Gällande införskaffandet av fynden kan man se olika urval från myndigheternas sida och att man till och med vid ett tillfälle, fyndet i Skörtinge, bedömt att avböjda ett helt fynd, där det direkt går att se att orsaken till detta varit att man redan ägde sådana mynttyper och därav olyckligtvis nekade mynten från Skörtinge, vilket kan kopplas till äldre tiders behandling av mynt. Mynt som behållits av personer och inte skickats in har likaså förekommit. Konsekvensen av det blir för den här undersökningens syfte att kvalitén på dokumentationen drabbas. I till exempel två av dessa fall som tas upp i undersökningen: Brunnsgården och Kärresjö återstår frågor om bland annat det exakta antalet mynt som faktiskt förekom i de två myntfynden. Problem har också funnits kopplade till fynd som inkommit som gåvor. Gällande till exempel fyndet i Ekeby tog det nästan hundra år innan mynten accessione-rades till en samling från att fyndet hittades och som det visade sig så förekommer det i dokumentationerna en viss betydande problematik kring hur många mynt som fyndet faktiskt bestod av.

För bevarandeförhållandet kan man se

tecken på tidigare inställningar genom att stora delar av mynten olyckligtvis genom tiden har hamnat i den systematiska samlingen och därav blir omöjliga att spåra upp för en sådan undersökning som här har gjorts. I några av fallen har mynt ur sådana fynd varit möjliga till undersökningar genom ritningar och beskrivningar som på så sätt räddat dem utifrån detta avseende. Med bättre tillgång till samlingar utan det virusläge som förekommit under undersökningens utförande hade denna del utförts på en betydligt mer fördjupande nivå. Men den stora problematiken kring systematiska samlingen har varit tydlig för varför bevarandenivån av mynt ur de äldre fynden varit låg.

Sammanfattning

I den här undersökningen om medeltida depåfynd har jag analyserat deras förmåga att användas som källmaterial. Kvalitén på fyndens dokumentation rörande omständigheterna under vilka de hittades samt hur precist varje enskild fyndplats har undersökts, följt av analyser om inlösen- och bevarandeförhållande av mynten.

Resultat gällande fyndplatsdokumentationen har det visat att stora delar av fynden har en bra dokumentationskvalité, även bland fynd som hittades under äldre tider, innan arkeologiska utgrävningar blev den huvudsakliga orsaken till att mynt hittades. Endast 1 av 29 fynd håller en nivå som gör det väldigt problematiskt att lokalisera en fyndplats så precist som möjligt.

Resultaten visar vidare att ett betydande antal mynt aldrig kom till samlingarna på grund av olika anledningar, bland annat eftersom de aldrig blev anmälda eller att myndigheterna avböjde delar eller hela fynd. Vidare har det bevisats att endast en lite del av alla mynt idag är bevarade på ett sätt så de enkelt kan spåras, medan den största delen mynt ligger i den systematiska samlingen hos KMK där dem

inte längre kan spåras och kopplas ihop till de fynd dem tillhör. Däremot har en stor del av dessa mynt fortfarande ett möjligt källvärde genom att de ändå är återgivna i olika beskrivningar eller ritningar som kan undersökas. En kronologisk utveckling där de tidigaste fyndens bevarande och dokumentation är mer bristfällig än senare mynt kan ses.

Referenslista

Tryckt litteratur

- Golabiewski Lannby, Monica (2019). *Kung Knut Eriksson och penningarna*. [Stockholm]: [Monica Golabiewski Lannby]
- Golabiewski Lannby, Monica & Wiséhn, Ian (2003). *Märkliga myntskatter i Stockholm*. Stockholm: Kungl. Myntkabinettet
- Golabiewski, Monica (1985) En senmedeltida svensk-dansk myntskatt i Vättern. Hikuin 11, s 289–308
- Grinder-Hansen, Keld (1992). Mønter som kilde till middelalderens økonomiske historie – en præsentation af ett kildemateriale. *Fortid og nutid: tidsskrift for kulturhistorie og lokalhistorie*. (1914–2010). Köpenhamn: Dansk Historisk Fællesråd
- Jonsson Kenneth (1977). Fastlandsmyntningen under Birger Magnusson. *Nordisk numismatisk årsskrift* (Stockholm). 1975–76, s 83–161
- Jonsson, Kenneth (2020). Tidigmedeltida gravar med mynt avslöjar ett kyrkligt problem, I *Myntstudier*, 2020/1, Stockholms universitet.
- Klackenberg, Henrik (1992). *Moneta nostra: monetarisering i medeltidens Sverige*. Diss. Lund: Univ.
- Malmer, Brita & Wiséhn, Ian (1982). *Sveriges mynthistoria: landskapsinventeringen. 1 Myntfynd från Östergötland = [Coin finds from the province of Östergötland, Sweden]*. Stockholm: Kungl. Myntkabinettet

Menander, Hanna & Arcini, Caroline (2012). *Gravar i S:t Olofs konvent: Östergötland, Mjölby kommun, Skänninge stad, Skänninge 2:1, 3:1, RAÄ 20, dnr 422-01704-2009: särskild arkeologisk undersökning*. Linköping: Arkeologiska uppdragsverksamheten (UV Öst), Riksantikvarieämbetet

Moesgaard, Jens Christian (2006). Single finds as evidence for coin circulation in the Middle Ages: Status and perspectives. *Nordisk numismatisk årsskrift* (Stockholm). 2000–2002, s 228–275

Moesgaard, Jens Christian (2015). *King Harold's cross coinage: Christian coins for merchants of Haithabu and the king's soldiers*. Köpenhamn: The National Museum of Denmark.

Moesgaard, Jens Christian (2015). *Trouvailles et trésors monétaires médiévaux découverts en Haute-Normandie (754-1514)*. Wetteren: Moneta

Myrberg, Nanouschka (2008). *Ett eget värde: Gotlands tidigaste myntning, ca 1140-1220*. Diss. Stockholm: Stockholms universitet, 2008

Rönnlöf, Jesper (2020). *Östergötlands medeltida skatter: En analys av källvärdet av medeltida depåfynd i Östergötland*. Studentuppsats, Stockholm Universitet.

Thordeman, Bengt & Rasmusson, N.L (1936). Jacob Engeströms beskrivning av Styrafyndet, *Nordisk numismatisk årsskrift*. (1936-). Stockholm: Almqvist & Wiksell

Otryckt

Upplysningar från Adrian Klang, Antikvarie, KMK, 2020

Elektroniskt

Statens historiska museer. Sök i samlingarna: <http://mis.historiska.se/mis/sok/sok.asp>

Myntfynd i Strängnäs stifts- och läroverksbiblioteks samling

Kenneth Jonsson

Bakgrund

Under 1800-talet blev det vanligt att skapa offentliga samlingar, inte minst bland landets högre allmänna läroverk som de då hette. En vanlig samlingskategori utgjordes av mynt och medaljer och resultatet av detta samlande framgår för Sveriges del inte minst i en inventering av offentliga myntsamlingar i Norden (Thordeman 1937, 130–146). Ett flertal av dessa myntsamlingar har redovisats i tryckta kataloger under 1800- och 1900-talen. I flera fall finns också samlingarnas förvärv dokumenterade i handskrivna accessionskataloger. Det främsta exemplet på detta gäller myntsamlingen som påbörjades 1822 vid Strängnäs Elementarläroverk (senare Strängnäs Högre Allmänna Läroverk) med Jonas Otto Pontén (1813–1887) som drivande kraft från 1846. Ragnar Hedlund har ingående studerat samlingens tillväxt och dess plats i det svenska kulturlivet (Hedlund 2012).

Samlingen skapades främst tack vare ett mycket stort antal donationer, men även genom inköp och byten. Tillväxten är mycket noggrant dokumenterad av Pontén (från 1846, förvärven från tiden 1822–1845 rekonstruerade han i efterhand). Pontén har publicerat en del av samlingarna (Pontén 1874).

Samlingen förvarades under lång tid i Roggeborgen i Strängnäs, men efter en omfattande stöld 2000 överfördes den till Sveriges ekonomiska museum – Kungl. Myntkabinettet i Stockholm, där den sedan dess befinner sig. Tyvärr har det inte för denna artikel varit möjligt att kunna få tillgång till mynten i samlingen. Några bilder här visar därför motsvarande eller andra mynt i samma fynd eller i andra samlingar.

Fynduppgifter mm i accessionskatalogen

I samband med förvärv till samlingen finns det ibland uppgifter om var mynten har hittats och det gäller delar av skattfynd, hopade fynd, samt lösfynd. Dessutom går det att sluta sig till att en del mynt har kommit från tidigare kända fynd. Som Ragnar Hedlund kunde visa har samlingens föreståndare haft mycket omfattande kontakter med andra myntintresserade personer, skolor, museer m.m. Det är därför heller inte förvånande att myntfynd som redovisas här även har påträffats i andra landskap än Södermanland.

I Sverige är vikingatiden, medeltiden och nyare tid de tre stora perioderna med myntfynd (vardera med mer eller mindre väl dokumenterade mynt på sammanlagt drygt 200.000–250.000 mynt). Många fynd har emellertid gjorts utan att de har dokumenterats. Fynduppgifterna i samlingen i Roggeborgen redovisas här med ledning av uppgifter i accessionskatalogen kompletterad med information från andra källor.

Skattfynd

Skåne, Börringe kloster 1873 eller tidigare

År 1873 skänkte friherre Johan Gabriel Sack (1829–1886) på Bergshammars säteri, Fogdösn, Södermanland två vikingatida engelska mynt med uppgift att de hittats vid Börringe kloster i Skåne. De är bara beskrivna som en Æthelred II (978–1016) och en Cnut (1016–1035). Dessa uppgifter väcker en hel del frågor. År 1892 hade greve Corfitz Augustin Beck-Friis (1824–1897) på godset Börringe kloster visat 107 vikingatida mynt på KMK, varav 15 engelska som saknades i KMK:s samling skänktes till KMK (fig. 1). Resterande 92 mynt kunde 1956 införlivas

Fig. 1. Karl IX. Stockholm. 16 mark 1610. Ett av de mynt som ingick i skatten från Nyköping och som nu finns i LUHM:s myntsamling

med LUHM:s myntsamling (*CNS* 3.1.8.). Dessa totalt 107 mynt (samt en plants) har betraktats som en skatt hittad på Börringekloster och har publicerats som sådan (*CNS* 3.1.9). Med ett undantag (ett tyskt mynt präglat 1051–1059) har mynten en mycket enhetlig sammansättning med slutmynt 1035. I brist på annan information anger *CNS* fyndåret som 1892 med ett frågetecken.

De två mynt som skänktes till Strängnäs skulle passa bra in i denna skatt och bekräfta att skatten hittats på Börringekloster. Skatten hade därmed hittats redan 1873 eller ännu tidigare. Corfitz Augustin Beck-Friis hade ärvt Börringekloster efter sin far Corfitz Beck-Friis (1801–1870). Hur Sack i sin tur hade förvärvat sina två mynt är okänt, men det är troligt att Sack och Beck-Friis kände varandra tack vare möten på riddarhuset.

Småland, Öggestorps kyrka

Bruksförvaltaren Daniel Julius Pontén (1829–1889) på Österströms bruk utanför Sundsvall skänkte 1883 två tunna svenska silvermynt ("obestämda 1100-tal?" – säkerligen gotländska) som hittats vid rivningen av Öggestorps ("Yggestorps") kyrka i Småland. Vid rivningen av kyrkan året innan hade en myntskatt hittats i korväggen. Dåvarande Statens Historiska Museum (nu Historiska museet) inlöste 3.174 mynt och två silvertackor, men av fyndredogörelsen framgår att arbetarna kastade sig över skatten när den hittades. De mynt som inlöstes hade hopsamlats, bl.a. genom upprop till allmänheten, men det står klart att alla mynt i skatten inte blev inlösta. Skatten bestod förutom 20 utländska mynt (England, Tyskland, Flandern) av gotländska mynt och allt talar för att det även ingick götaländska mynt (Jonsson 1983; 96–99 = denna skatt; Golabiewski Lannby 2002). Skatten hade murats in efter 1196.

Södermanland, Nyköping, Johan Uttkes gård

Skatten hittades i sep. 1876 och har slutmynt 1626. Den innehöll totalt 58 guld- och 2.073 silvermynt. Innehållet i skatten har översiktligt redovisats av Hans Hildebrand (Hildebrand 1877). Han nämner där att KMK av denna skatt löste in 41 guldmynt och 492 silvermynt (SHM 5871, 5882). Av dessa mynt har därefter omgående 1 svenskt guldmynt och 67 svenska silvermynt sålts till LUHM. Detta guldmynt (Karl IX, 16 mark 1610) kan idag identifieras i LUHM (fig. 2). I bilagan till Historiska museets inventarium finns en mycket mer detaljerad beskrivning av skattens sammansättning. Där framgår att större delen av skatten återlämnades till upphittaren. Bland dem fanns bl.a. 320 otydliga svenska mynt och dom kan man misstänka blev nedsmälta. En stor del av de bättre bevarade exemplar som inte löstes in såldes antagligen till samlare. De mynt som inlöstes av KMK hölls inte samlade som en enhet utan de las in i den systematiska samlingen

Fig. 2. England, Cnut 1016-1035. Pointed Helmet ca 1023-1029, Canterbury, myntmästare Winedaeg. Ett motsvarande mynt skänktes till Kungl. Myntkabinettet från skatten i Börninge kloster.

utan proveniensuppgift. Bland mynt i KMK på en s.k. bytshylla finns emellertid en stor post med 1-ören från hertig Johan av Östergötland (1606–1618) och de kommer utan tvekan från Nyköpingsskatten. Hildebrand nämner att silvermynten i allmänhet var så svarta och anlupna av ärg att inskrifter och motiv inte kunde urskiljas förrän de blivit rengjorda med vatten tillsatt med en lindrig syra. Det gör att många exemplar från skatten sannolikt kan identifieras idag.

Sammanlagt 1.736 mynt i skatten inlöstes inte och bland dessa fanns 25 mynt som redan samma år förvärvades till Strängnäs genom gåva av lektor Henrik Aminsson (1814–1885). Aminsson var lärare i bl.a. historia och 1860 var han en av stiftarna av Södermanlands fornminnesförening och han var dess ordförande ända till sin död. Denna del av skatten bestod av följande mynt: Gustav Vasa, Stockholm, daler 1559. Johan III, Stockholm, 4 öre 1575. Karl IX, Stockholm, 4 mark 1604, 1606, 1608, 1609; 2 mark 1604, 1606; 1 mark 1608; ½ mark 1607; 2 öre 1609, 1610, 1611; Göteborg, 1 öre 1611.

Hertig Johan av Östergötland, Vadstena, 4 mark 1614. Gustav II Adolf, Stockholm, 4 mark 1617; 1 öre 1617, 1620, 1621, 1624; Göteborg, 1 öre 1625; Kalmar, 1 öre 1624; Reval, 1 öre 1621, 1624, 1625.

Södermanland, Torshälla, Egelsta 1862

Studeranden Sten Henrik Levin (1841–1890) skänkte 1862 sammanlagt 5 engelska vikingatida mynt till Strängnäs: 1 Æthelred II (978–1016), 2 Cnut (1016–1035), 1 Harold (1035–1040), 1 Harthacnut (1035–1037, 1040–1042) samt 1 tysk, Köln, Pilgrim (1027–1036). Levin var född och dog i Torshälla. Detta år hittades en skatt i Egelsta, Torshälla som tidsmässigt passar in på Levins mynt. Det är därför knappast någon tvekan om att hans mynt kom från denna skatt. Denna vikingatida skatt inlöstes av Vitterhetsakademien (Historiska museets föregångare) i Stockholm 1862 och bestod då av 362 mynt (varav 296 tyska, 1 italiensk, 1 ungersk, 53 engelska, 3 skandinaviska och 8 danska). Skatten hade hamnat i jorden efter 1047 (SHM 3008). Av bilagan till inventariet framgår att det var Sten Niclas Levin (1807–1875), som var kronofogde i Torshälla, som lämnade fyndet till landshövdingen för att sedan inlämnas till inlösen. Det ligger nära till hands att anta att Sten Niclas Levin var far till Sten Henrik Levin, men i så fall låter det inte troligt att han på eget bevåg skulle ha gett sonen mynt från skatten. Ytterligare en person kan ha varit inblandad eftersom bilagan också är undertecknad av C.J. Thyselius, som säkerligen är identisk med Karl Johan Thyselius (1811–1891) som var son till biskop Per Thyselius (1769–1838) i Strängnäs.

Att sex mynt från skatten kunde hamna i myntsamlingen i Strängnäs är därför sannolikt tack vare dessa två/tre personers agerande (och på inrådan av Pontén?). Det skulle i så fall inte vara det enda exemplet på att en skatt blev manipulerade för att mynt skulle hamna i en lokal myntsamling. Är

1841 hade en vikingatida myntskatt hittats i L. Klintegårde, Väskinde sn, Gotland, men innan den skickades till Stockholm för inlösen togs ca 152 mynt ut till Visby högre allmänna läroverks samling och ersattes med andra mynt (Steffen 1928, 11–12).

Samma år skänkte studeranden C.O. Cavalli, sannolikt Carl Otto Cavalli (1850–1929), bl.a. ett tyskt ”medeltidsmynt” (Köln, denar). Även detta mynt skulle eventuellt kunna komma från denna skatt, men det har inte varit möjligt att få fram fler uppgifter om givaren.

Västergötland, Skara domkyrka 1831

Biskop Johan Albert Butsch (1800–1875) i Skara skänkte 10 svenska örtugar 1862 (Erik av Pommern - 3; Kristofer av Bayern - 1; Karl Knutsson Bonde, Stockholm - 3, Åbo - 3). Han hade blivit biskop i Skara 1837. Sex år dessförinnan hade en stor skatt hittats i Skara domkyrka. Den bestod av 1.420 mynt, varav det yngsta varpräglat 1529. Endast 420 mynt inlöstes till KMK och resterande återsändes till kyrkan i Skara, där dessa mynt kunde köpas av allmänheten från domkyrkosysselmannen (som ansvarade för biskopsstolens ekonomi) (Jonsson 2019, 172–174). Skattens kronologiska sammansättning överensstämmer med biskopens gåva, d.v.s. en majoritet av skatten bestod av äldre mynt (Erik av Pommern (1396–1439) - 720 ex., Kristoffer av Bayern (1441–1448 - 32 ex.), Karl Knutsson Bonde (1448–1457, 1464–1465, 167–1470) - 338 ex. och Kristian I (1457–1464) - 122 ex. Det är därför ingen tvekan om att biskopens gåva utgjordes av mynt från skatten i Skara. Bland små donationer till läroverket finns dessutom ett påfallande stort antal med motsvarande mynt och även där skulle mynten i flera fall kunna komma från samma skatt.

Hopade fynd

1835 – mag. docens. Per Erik Thyselius (1808–1881) son till biskop Per Thyselius. Gustav Vasa, Västerås, ½ örtug 1530; Karl

Fig 3. Sigismund. Stockholm. 1 öre 1596. Ett motsvarande mynt hittades i ruinerna efter Vårfruberga kloster 1841.

IX, Göteborg, 1 öre 1610. Hittade i biskopens trädgård vid Sandgatan

1839 – ing. (lantmätare) Carl August Welckewitz (1798–1871). Kristina, Säter eller Avesta, 1 öre; Karl XI, 1/6 öre sm 1675, 1686. Funna 1831 vid muddring utanför Nyköpings skeppsbrygga.

1871 – rådman D. Grundal (1798–1876) – Erik av Pommern (1396–1439), örtug; Danmark, Kristian II (1513–1523), Malmö. Funna vid rivning av det s.k. Kråkslottet 1871.

1872 – rådman Daniel Grundal (1798–1876). 10 små silvermynt funna vid grävningarna i Strängnäs efter branden 1871: Sten Sture d.ä., ½ örtug 1478; Johan III, fyrk 1592; Gustav II Adolf, 1 öre; hertig Johan av Östergötland, 1 öre; Danmark, ”mindre klipping Christian I” (= Kristian II (1513–1523), Malmö, klipping) m.fl.

1873 – rådman Daniel Grundal (1798–1876). 15 små silvermynt funna vid grävningar i Strängnäs efter eldsvådan 1871, bland

vilka fanns: ett svenskt medeltidsmynt från 1100-talet.; Johan III, fyrk 1588; Tyskland, Sachsen, 6 pfennige 1753; Frankrike, 1 ”bönepenning”.

Lösfynd

1836 – orgelnisten O. Staafi i Wiby, Danmark. Hans (1481–1513), hvid. Hittad vid rivning av Wiby gamla skolas hus. Osäkert vilket landskap som avses. Det har inte gått att få fram fler uppgifter om givaren

1841 – magister C.F. Söderbergh. Sigismund. 1 öre 1596 (fig. 3). Funnen vid grävningen i ruinerna av Vårfruberga kloster, Fogdö sn, Södermanland 1841. Det har inte gått att få fram fler uppgifter om givaren.

1863 – kungl. sekreteraren Herman Mannerstråle (1824–1894) – Sigismund, fyrk 1593. Funnen vid sjöstranden nedanför hans trädgård.

1879 – komminister K.A. Hagström. Ett vid Barksäter i V. Vingåker sn, Södermanland funnet mynt: Lübeck, (”1/8 rdr”) = Doppelschilling 1522. Sannolikt Carl August Hagström (1845–1911).

1882 – fröken Amalia Hacksell (1812–1898). 1 Karl Knutsson Bonde (1448–1457, 1464–1465, 1467–1470), Stockholm, örtug, fragment. Funnet i jorden vid provincialläkarens bostad i Strängnäs.

1884 – kontraktsprosten Conrad Werner Liljeqvist (1830–1904). 4 silver, 1 koppar. Johan III, fyrk 1584, 1592, u.å., Gustav II Adolf, Nyköping/Säter, 1 öre 1630; Danmark, Hans (1481–1513), Malmö, hvid. Funna i jorden i Fogdö sn, Södermanland.

1907 – studerande Nils Edström. Fredrik I, 4 daler sm 1731 (avhuggen ena halvan). Funnen vid muddring i Norrström i Stockholm 1897. Det har inte gått att få fram fler uppgifter om givaren.

Inköp

Av Carl Johan Bergman (1817–1895), Visby. inköptes 1873 en stor samling mynt: 102 romerska denarer; 1 solidus; 127 (+frg) kufiska;

6 bysantinska; 232 (+ frg) tyska; 118 (+ frg) anglosachsiska; 42 gotländska; 15 danska, 15 tyska; 14 svenska; 1 persiskt (sannolikt sasanidiskt); 9 turkiska; 7 obestämda. Totalt 1 guld, 638 silver. Bergman var lektor vid Visby högre allmänna läroverk och med undantag för de turkiska är sannolikt alla dessa mynt funna på Gotland.

Övrigt

Man kan också anta att många donationer bestod av fyndmynt även om fynduppgifter saknas.

Litteratur

CNS 3 – *Corpus nummorum saeculorum IX–XI qui in Suecia reperti sunt*. 3. Skåne. I. Åhus – Grönby. Stockholm 1985.

Golabiewski Lannby, M. 2002. Den inmurade skatten i Öggetorps kyrka. *Markens minnen. Landskap och odlingshistoria på småländska höglandet under 6000 år* (red. B.E. Berglund och K. Börjesson). Stockholm 2002, 111–112.

Hedlund, R. 2012. *Samling i Roggeborgen. Om myntsamlingen i Strängnäs stifts- och läroverksbibliotek och det svenska 1800-talet*. Stockholm 2012.

Hildebrand, H. 1877. Nyköpingsfyndet. *Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens Månadsblad* 1877, 403–407. Jonsson, K. 1983. Översikt över fastlandsmyntningen ca 1180–1250. *Numismatiska Meddelanden XXXIV*, 75–104.

Jonsson, K. 2019. Skatten från Sysslomansgården i Uppsala 1775 och myntcirkulationen under Gustav Vasa. *Samlad glädje 2019. Numismatiska klubben i Uppsala 1969–2019* (red. C. Ekström, B. Gunnarsson, K. Holmberg och M. Wijk. Uppsala 2019.

KMK – Kungl. myntkabinet (nu Ekonomiska museet, Kungl. myntkabinet), Stockholm.

LUHM – Lunds universitets historiska museum, Lund.

Pontén J.O. 1874. *Strengnäs' högre elementar-läroverks Myntkabinett. Del I. Svenska mynt, skådepenningar, polletter och spelpenningar*. Stockholm 1874.

SHM – Statens historiska museum (nu Historiska museet), Stockholm. Inventarienummer.

Steffen, R. 1928. *Anteckningar on Visby högre allmänna läroverks Mynt- och antikvitetsamling*. Bilaga till Årsredogörelsen 1928. Visby 1928.

[Thordeman, B.] 1937. Nordens offentliga myntsamlingar. *Nordisk Numismatisk Årsskrift* 1937, 117–146.

Sancta Colonia präglingar på fyrkantiga plantsar – några tankar och ett nytt fynd från Roes, Grötlingbo socken, Gotland

Eeva Jonsson

Det är i många fall svårt att avgöra om efterpräglingar av vikingatida, tyska mynt är tillverkade inom eller utanför det tyska kejsarriket. Även definitionen angående vilka mynt som ska klassas som efterpräglingar samt användning av olika begrepp har under årens lopp varit varierande (senast om temat, se Ilisch 2021, 43–52 samt K. Jonsson 2021, 77–87). Kenneth Jonsson har föreslagit, angående tyska mynt präglade ca 900–1125, att man skulle använda begreppet *Nachprägung* om efterpräglingar som är präglade inom tyska riket och begreppet *Nachahmung* när man beskriver efterpräglingar som är präglade utanför tyska riket (K. Jonsson 2021, 86).

Mynten som behandlas här, d.v.s. en grupp Sancta Colonia efterpräglingar på fyrkantiga plantsar, har ett tydligt icke-tyskt ursprung. Walter Hävernicks publicerade tre Sancta Colonia efterpräglingar på fyrkantiga plantsar i sitt klassiska verk *Die Münzen von Köln* (Hävernicks 1935, nr 122–124). Han beskriver dessa som nordiska ("nordisch") och även senare forskningen har varit tämligen enig

om att de är präglade i Norden. Peter Ilisch har också konstaterat att två av Hävernicks typer, som är präglade på runda plantsar och av Hävernicks klassats som "barbariska" slaviska efterpräglingar, är teknologiskt sett mycket nära de som klassats som nordiska (Häv. 131–132; Ilisch 2021, 45).

Hävernicks har även publicerat en intressant Sancta Colonia efterprägling som har en mycket tidig, karolingisk förebild präglad av Karl den Einfaldige ca 911–925 (Häv. 28) och som har en fyrkantig motsvarighet bland nordiska fynd. Hävernicks betecknar myntet som nordisk/anglosaxisk efterprägling, men det kan idag föras till Norden. Jens Christian Moesgaard menar att typen Häv. 23 som är en förebild till Häv. 28 började präglas i Köln under Karl den Einfaldige och typen fortsatte att präglas efter hans död ända till ca 940 (Moesgaard opublicerat manus). Häv. 28 hör till samlingen i Staatliches Münzkabinett, Berlin. Det fyrkantiga exemplaret av samma typ är fragmentariskt och kommer från Sandtorpskatten, Viby socken, Närke. Skatten hittades 1913 och omfattar drygt 600

Fig. 1. Häv. 28, präglad på fyrkantig plants. Efterprägling av en karolingisk förebild (Karl den Einfaldige ca 911–925). Närke, Viby socken, Sandtorp. SHM 14935.

Fig. 2. Häv. 123. Egentliga Finland, Lundo socken, Anttila. Präglad på fyrkantig plants, 0,92 g. Foto: Jani Oravisjärvi, Finlands Nationalmuseum.

mynt och plantsar med slutår 1034 (Hatz nr 194; SML 5.54) (fig. 1). Myntet är unikt och är således svår att datera, men Sandtorpskattens datering och kronologiska sammansättning visar att Häv. 28 är mycket senare än sin förebild.

Det första Sancta Colonia myntet på fyrkantig plants i Hävernicks katalog (Häv. 122; Fiala 98b) har ingen känd proveniens. Myntet finns idag i samlingen i Niedersächsisches Landesmuseum, Hannover och väger 1,41 g. Peter Ilisch har diskuterat typen närmare i en artikel (Ilisch 1989). Förebilden är präglad i Soest/Westfalen (Häv. 850b) (Ilisch 1989, 160). Ilisch hittade inte några fler fyrkantiga exemplar av samma typ, men har däremot lokaliserat totalt fem exemplar av Häv. 122 som kommer från minst tre svenska skattfynd och är präglade på runda plantsar (Ilisch 1989, 159–160). De runda exemplaren kommer från Äspingskatten från Hurva sn, Skåne, slutår 1047 (SHM 6620; Hatz nr 247), vikt 0,94 g, samt från Runsbergskatten, Gärdslösa sn,

Öland, slutår 1121 (SHM 12080; Hatz nr 363), vikt 0,92g. Tre exemplar (Hatz nr 217), som väger 0,81, 0,96 och 0,99 g, finns som en del av SHM 20673. Enligt uppgifterna i SHM:s huvudkatalog har mynten funnits bland riksantikvarierna Bror Emil och Hans Hildebrands efterlämnade föremål. Denna del har identifierats komma från en skatt från Mölndal (SHM 7219; Hatz nr 208) söder om Göteborg. Hans Hildebrand har publicerat skatten (Hildebrand 1884). Hans beskrivning om mynten finns även på Numismatiska forskningsgruppens webbsida under rubriken ”Vikingatida myntfynd i Sverige, publikationer utanför CNS-projektet”. Utöver dessa tar Ilisch upp två runda exemplar av Häv. 122 i två tyska samlingar utan kända proveniens. Han konstaterar att båda är stampidentiska med den fyrkantiga efterpräglingen och den ena kommer också från samma samling i Hannover som det fyrkantiga myntet (Ilisch 1989, 160). Ilisch drar utifrån spridningsbilden slutsatsen att södra Skandinavien är det troligaste präglingsområdet för typen Häv. 122 (Ilisch 1989, 161).

Den enda fyrkantiga Sancta Colonia efterpräglingen i Hävernicks (1935) publikation som har en känd proveniens (Häv. 123; Salmo 35:318) hör till Anttilaskatten från Lundo sn, Egentliga Finland, med slutår 1060 (fig. 2). Den kronologiska sammansättningen av Anttilaskatten har analyserats tidigare (E. Jonsson 2010). En stor del av mynten dateras till skattens sista decennier och ägaren har mycket aktivt fått ta del av de nya mynt som importerats till kustområdet i sydvästra Finland. Det är speciellt intressant att de yngsta engelska mynten i Anttilaskatten, d.v.s. tre mynt präglade under Edward Bekännaren 1042–1046, är kraftigt överrepresenterade i förhållande till normalfallet i Norden (E. Jonsson 2010, 26–28). Det finns även en relativt hög andel äldre mynt i skatten som kan förklaras av att myntcirkulation i Egentliga Finland har varit långsam och mynten har stannat kvar länge i cirkulation.

Fig. 3. Häv. 123, präglad på rund plants. Sandtorpskatten, Viby socken, Närke. SHM 14935.

Det har varit möjligt att lokalisera ett ex. av Häv. 123 som är präglat på rund plants. Det runda myntet hör till den tidigare nämnda Sandtorpskatten med slutår 1034 (fig. 3). Jag menar att Sandtorpskattens deponeringstid talar för att mynten har präglats före 1030 och de är således samtida med Sigtunamynt som dateras till ca 995–1030. Det var just i Sigtuna man präglade många fyrkantiga mynt, ofta även kända på rund plants. Fyrkantiga mynt är särskilt många under Malmers period II (ca 1000/5–1020), speciellt under periodens förra del (Malmer 2010, 45). Den fyrkantiga Sancta Colonia efterpräglingen i Anttilaskatten väger bara 0,92 g, vilket skulle tala emot att myntet kunde vara präglat i Sigtuna. Det lättaste kompletta fyrkantiga Sigtunamyntet hör till kedja 11 och väger 1,34 g (Malmer 2010, 250). De flesta sigtunamynten på fyrkantig plants väger betydligt mer. Malmer konstaterar att speciellt de fyrkantiga Sigtunamynstens medelvikt är betydande: 2,42 g i kedja 10 och 2,38 g i kedja 11 (Malmer 2010, 45).

Den tredje Sancta Colonia klippingen i Hävernicks publikation (Häv. 124) hör till en privat samling och väger 1,20 g. I CNS-serien har man publicerat ytterligare en Sancta Colonia efterprägling på fyrkantig plants där fränsidan är stampidentisk med Häv. 124. Myntet kommer från Gotland, Dalhem socken, Hallföse II (CNS 1.3.2.89; fig. 4). Hallföse II skatten har slutår 1056, men en stor del av de mer än 235

Fig. 4. Åts. Häv. —. Fräns. Häv. 124. Sancta Colonia efterprägling från Gotland, Dalhem socken, Hallföse II. (CNS 1.3.2.89). Präglad på fyrkantig plants, 3,32 g.

mynt, som hör till skatten, har präglats på 1030–1040-talet och en del ännu tidigare. Även typ Häv. 124 är troligen samtida med Sigtunamynten.

Det nya, tidigare opublicerade fyndet med en Sancta Colonia efterprägling på fyrkantig plants kommer från Gotland, Grötlingbo sn, Roes (fig. 5). Myntet hittades av Dan Carlsson vid en efterundersökning 2009. Det ingår i ett utspritt fyndområde med ett stort antal mynt varav de yngsta med tpq ca 1050. Fyndspridningen är inte färdiganalyserad.

Sammanfattningsvis kan konstateras att det är svårt att avgöra exakt var och när i Norden Sancta Colonia efterpräglingarna på fyrkantig plants kan ha tillverkats. Som nämnts tidigare är fyrkantiga plantsar ett typiskt fenomen för kungens myntverkstad i Sigtuna. Brita Malmer tog dock aldrig upp möjligheten att det kunde finnas fyrkantiga Sancta Coloniapräglingar som hör hemma i Sigtuna. Det förekommer fyrkantiga mynt även i den danska stampkedjan nr 105, som

Fig. 5. Häv. –. Sancta Colonia efterprägling från Gotland, Grötlingbo socken, Roes. Präglad på fyrkantig plants, 2,53 g. Foto: Kenneth Jonsson.

är den hittills största vikingatida stampkedjan i Norden, men av 704 mynt är endast 24 slagna på fyrkantig plants och av dessa kan 22 mynt idag hänföras till Sigtuna. Kopplingen till den danska kedjan beror på en intrikat stamptransport mellan Sigtuna och Lund. Malmer menar att 0,3% är troligen en representativ siffra för andelen fyrkantiga mynt präglade utanför Sigtuna (Malmer 2010, 45). Enligt Malmer är ca 21% av alla Sigtunamynten s.k. enkelkopplingar, dvs. mynt som saknar koppling till andra åt- eller frånsidor (Malmer 2010, 43).

Det finns även en grupp stampidentiska, fyrkantiga mynt som har förts till södra Skandinavien och som har en förebild som är präglad i tyska staden Duisburg (Berg-haus 1983, 59–84).

I sammanhanget måste man komma ihåg att mynt, i varje fall sådana som har avsetts som smycken, har tillverkats av privata aktörer på landsbygden. Hit hör bl.a. starkt

kopparhaltiga exemplar från lapska offerplatsfynd som är avsedda som hängsmycken. En del av dessa kopparhaltiga exemplar är brakteatpräglade (Jammer et al. 1956). Från offerplatserna i Rautasjaure, Jukkasjärvi sn och Gråträsk, Piteå sn finns det efterpräglingar med tyska förebilder som är präglade i Antwerpen, Köln, Friesland, Goslar och Ostfalen (Jammer et al. 1956, 199). En del av de tyska efterpräglingarna är unika.

Från finsk synpunkt har skattfyndet som hittades i Ihananiemi, Sysmä sn, Tavastland 2017, som innehåller ett betydande antal inhemska finska efterpräglingar, varit föremål för ett speciellt intresse. Ihananiemiskatten innehåller totalt 31 mynt eller myntimitationer som är avsedda som smycken samt två smyckebrakteater, ett korshänge och några andra små silverföremål (preliminärt om fyndet på finska, se Oravisjärvi 2018, 71–72). Framför allt det nya skattfyndet från Sysmä sn, men även en annan skatt med en halskedja som har mynt som hängsmycken ändrar uppfattningen om tillverkningsområdet för de finska myntimitationerna. Halskedjan hittades i Alanko, Hämeenkoski sn, Tavastland (slutmynt 1009) år 1996. Halskedjan i Alankoskatten har fyra finska myntimitationer, präglade med nästan identiska stampar, som hängsmycken (Talvio 2002, 29). Jag menar att de finska efterpräglingar som tillhör skatten och även en del tidigare kända finska efterpräglingar hittills främst funna i Egentliga Finland troligen är tillverkade av en lokal hövding just i Tavastland, d.v.s. den inre delen av Finland, och inte i kustområdet i sydvästra Finland som man tidigare trott.

I svenska fynd känner man till finska efterpräglingar av islamiska mynt enbart från en fyndplats: Gråträsk, Piteå sn, Norrbotten. Platsen visar även i övrigt häpnadsväckande likheter med Sysmä Ihananiemi (E. Jonsson under bearbetning). Ulla Linder Welin har daterat de finska islamiska efterprä-

lingarna från Gråträsk till tiden efter att dirhemimporten till Sverige hade upphört, ca 1015 (Jammer et al. 1956, 198, 201). Gråträskfyndet har mycket stark koppling österut. Ett övertygande bevis på detta är bl.a. det ovanligt starka inslaget av låghaltiga frisiska mynt som är dominerande i ryska skattfynd. Gert Hatz har dragit den slutsatsen att tyska mynt i lapska offerplatsfynd kan ha kommit direkt österifrån, via Finland (Hatz 1974, 75).

Det är möjligt att en del av Sancta Colonia präglingarna på fyrkantig plants på samma sätt som de ovannämnda exemplaren är präglade av en privat aktör, framför allt tänker jag på den lätta och stilmässigt mycket primitiva Häv. 123 från Egentliga Finland.

Referenser

Berghaus, P. 1983. Nachahmungen Duisburger Münzen des 11. Jahrhunderts aus Skandinavien. *Numismatiska Meddelanden* 33, 59–84. Stockholm 1983.

CNS = *Corpus nummorum saeculorum IX-XI qui in Suecia reperti sunt*, Stockholm 1975–

Fiala, E. 1916. *Münzen und Medaillen der Welfischen Lande* 1. Prag 1916.

Hatz = Hatz, G. 1974. *Handel und Verkehr zwischen dem Deutschen Reich und Schweden in der späten Wikingerzeit. Die Deutschen Münzen de 11. Jahrhunderts in Schweden*. Lund 1974.

Hildebrand, H. 1884. Myntfyndet från Mölnadal. I: *Bidrag till kännedom om Göteborgs och Bohusläns fornminnen och historia*. Stockholm 1884.

Häv. = Hävernicks, W. 1935. *Die Münzen von Köln von Beginn der Prägung bis 1304 Die Münzen und Medaillen von Köln* I. Köln 1935.

Ilisch, P. 1989. Nordische (?) Imitationen zu ottonisch-kölnischen Pfennigen. Ehrens-värd, U., Fornander, N.-U., Jonsson, K., Nordlind, U., Olrog, F. & Wiséhn, I. (reds.)

LLt. Festschrift till Lars O. Lagerqvist. Numismatiska Meddelanden XXXVII. Stockholm 1989, 159–162.

Ilisch, P. 2021. Late Viking-Age imitations of German type. *Nordisk Numismatisk Årsskrift. Ny serie*, 2, 43–52.

Jammer, V., Linder Welin, U., Malmer, B. och Rasmusson, N. L. 1956. *Mynten i de lapska offerplatsfynden*. Särtryck ur Inga Serning, Lapska offerplatsfynd från järnålder och medeltid i de svenska lappmarkerna. Uppsala 1956.

Jonsson, E. Släktskatter även i Egentliga Finland? *Myntstudier* 2010:1, 22–28.

Jonsson, K. 2021. What is an imitation? *Nordisk Numismatisk Årsskrift. Ny serie*, 2, 77–86.

Malmer, B. 2010. *Den svenska mynthistorien. Vikingatiden ca 995–1030*. Stockholm 2010.

Oravisjärvi, J. 2018. Suomen Numismaattien Yhdistys on Sysmän hopealöydön kulttuurikummi. *Numismaattinen Aikakauslehti – Finsk Numismatisk Tidskrift* 2018:3, 71–72.

Salmo, H. 1948. *Deutsche Münzen in vorge-schichtlichen Funden Finnlands*. Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja – Finska Fornminnesföreningens Tidskrift 47. Helsingfors 1948.

SML = Golabiewski Lannby, M. 1990. *Sveriges mynthistoria. Landskapsinventeringen 5. Myntfynd från Närke*. Kungl. Myntkabinettet. Stockholm 1990.

Talvio, T. 2002. *Coins and coin finds in Finland AD 800–1200*. Iskos 12. Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja – Finska Fornminnesföreningens Tidskrift. Helsinki 2002.

Nyt om "Kong Olofs Mønthus" i Sigtuna

Jens Christian Moesgaard

Siden udgravningen 1990-1991 i kvarteret Urmakaren 1 i Sigtuna er et af de udgravede huse gået under betegnelsen "Kong Olofs Mønthus". Det var det sensationelle fund af to små blyplader med aftryk af møntstempler, der gav anledning til denne tolkning. Det passer fint med, at man formoder, at kongsgården lå lige ved siden af.

Det har dog længe været kendt, at der også fandt andre håndværksaktiviteter sted i huset, så som tilvirkning af vægtlodder. Det er derfor glædeligt, at Sigtuna Museum nu har udgivet en rapport med titlen *Hantverk i mynthusmiljö. Tidigmedeltida hantverk i kvarteret Urmakaren 1, Sigtuna* (Meddelanden och Rapporter från Sigtuna Museum nr 64), der sammenfatter og tolker de håndværksrelaterede fund fra udgravningen. Rapportens forfatter Anders Söderberg har tidligere skrevet en del om emnet. Med nærværende rapport får vi nu syntesen af arbejdet. Det er yderst vigtigt at se fundene af blyaftrykkene i deres fulde sammenhæng, både hvad angår pladsens topografi og kronologi, men også de øvrige fundgenstandes udsagn om aktiviteten på stedet.

"Mønthuset" er hus A79 i fase 3 (ca. 1000-1050) (s. 28-29). Dets forgænger på pladsen, hus A89 i fase 2 (ca. 990-1000), udviser et tilsvarende fundmateriale (glasperler, ovn og esse) og kan anses som "mønthusets" første fase (s. 26-27). Midt i fase 3 ombygges "mønthuset" (nu kaldet hus A211), men håndværksaktiviteten fortsætter (s. 30-31). I de efterfølgende faser er der ikke længere noget hus, der skiller sig markant ud (s. 32).

Söderbergs konklusion angående udmøntningen er dobbel. For det første fastslår han, at det ikke er sikkert, at hele møntningsprocessen fandt sted i "mønthuset" (s. 50-51). Der mangler simpelthen spor

af sølvraffinerer. Desuden er sporene af smeltning af sølv (digler) få, og der er kun én enkelt støbeform til de barrer, der blev hamret ud til plader, hvoraf møntblanketterne blev udklippet. Hvis der havde foregået sølvraffinerer og smeltning i stor stil, så burde der have været flere spor. Sporene tyder nærmere på almindeligt sølvsmedevirksomhed. Der er kun usikre spor efter det eventuelle hul, hvor træstubben til fastgørelsen af understemplet kunne have været forankret i gulvet, så møntprægning i huset er er mulig, men ikke sikker.

Derimod kan det sagtens tænkes, at møntstemplerne blev fremstillet her – faktisk tyder fundene af blyaftrykkene kraftigt på det. Men den egentlige møntprægning har muligvis fundet sted et andet sted. Söderberg foreslår hypotetisk som mulig kandidat smedjen hus X i kvarteret Humlegården 3, udgravet 2006. Her blev der bl.a. fundet en grube, der kunne være base for træstubben til understemplet. Han nævner ligeledes andre sporadiske fund i "mønthusets" nabobygninger af genstande, der kunne knyttes til møntprægning (s. 50-51).

Söderbergs anden konklusion er, at en række andre højstatus-håndværk fandt sted i "mønthuset". Fremstilling af vægtlodder (s. 49-50), af glasperler (s. 51-56), sølvsmedearbejde (s. 46-48) og tekstilvævning (s. 28-31, 60-63) er vel-dokumenteret i hus A79, A89 og A 211. Der var også spor af arbejde med hvalrostand i kvarteret, blandt andet i dette hus (s. 28). Fundet af et stykke guldvævet silke understreger endnu en gang, at vi er i et højstatus-miljø (s. 60, 76 & fig. 113).

Sammenfattende kan man sige, at "mønthuset" ikke er et egentligt centraliseret og specialiseret møntværksted. Stemplerne er

muligvis tilvirket her. Møntprægningen har sandsynligvis ikke været begrænset til én bygning. I ”mønthuset” fandt der derimod en række håndværk sted i et elitemiljø, der sikkert var knyttet til kongen (s. 79). Söderbergs rapport er et vægtigt bidrag

til vores forståelse for organiseringen af møntprægningen i vikingetiden.

Rapporten vil snart være tilgængelig på Sigtuna Museums hjemmeside:
<https://arkiv.sigtunamuseum.se>.

Sveriges första jubileumsmynt på omslaget

Eeva Jonsson

Myntet på titelbladet av detta nummer av Myntstudier är frånsidan av Sveriges första jubileumsmynt som präglades under Fredrik I till 200-årsminnet av Gustav Vasas befrielsekrig. Jubileet räknades således från januari 1521 då Gustav Eriksson (Gustav Vasa) hyllades som hövitsman. Han blev Sveriges konung först två år senare, 1523. På åtsidan finns Fredrik I:s bröstbild i profil. På frånsidan (d.v.s. på omslagsbilden) finns hans företrädare Gustav I resp. Gustav II Adolf i två ovala medaljonger. Frånsidans inskrift lyder IN MEMOR VINDICATÆ LIBERTAC RELIG, vilket betyder ”till minne av frihetens och religionens återvinnande”. Myntet är graverat av Johann Carl Hedlinger.

Jubelfestens syfte var att fira minnet av den nationella, politiska befrielsen från den nordiska unionen och minnet av festen hugfästes även i form av ett jubileumsmynt. Det var viktigt eftersom allmänheten inte kunde delta i festen. Jubileumsmyntet såldes först med en premie men banken hade svårt att få dom sålda och därför användes jubileumsriksdalern efterhand som en vanlig riksdalet. Några exemplar har även präglats i guld till 10 dukaters vikt. Det framgår inte vid vilken tidpunkt eller för vilket ändamål guldmynten har blivit gjorda, men man har antagit att guldmynten var personliga

presenter från Fredrik I. Man kan dock inte helt utesluta möjligheten att dom inte är samtida utan tillverkade senare.

Omslagsbild: Frånsidan av 1 riksdaler 1721, även kallad för jubileumsriksdalern. Fredrik I, Stockholm. Foto: MISAB, Magnus Wijk

ISSN 1652-2303

Layout: Ylva Öd

© Numismatiska forskningsgruppen och förf. Foto förf. om inget annat anges.

Stockholms
universitet